

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ЗАПОРІЗЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Кваліфікаційна робота
магістра

на тему **ЯВИЩЕ МОВНОГО ПУРИЗМУ В СЛОВНИКАХ УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0351-у-3,
спеціальності 035 “Філологія”

освітньої програми “Українська мова та
література”

спеціалізації 035.01 “Українська мова і література”

_____ О. Е. Шевчук

Керівник _____ канд. філол. наук,

ст. викл. О. В. Меркулова

Рецензент _____ канд. філол. наук, доц.

С. В. Сабліна

Запоріжжя
2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: *філологічний*

Кафедра: *української мови*

Рівень вищої освіти: *магістр*

Спеціальність 035 “*Філологія*”

Освітня програма “*Українська мова та література*”

Спеціалізація 035.01 “*Українська мова та література*”

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри української мови

Р. О. Христіанінова

03 листопада 2022 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ
Шевчуку Олексієві Едуардовичу

1. Тема роботи *Явище мовного пуризму в словниках української мови першої третини ХХ століття*, керівник роботи Меркулова Оксана Володимирівна, кандидат філологічних наук, старший викладач, затверджені наказом ЗНУ від 20 травня 2022 року № 566-с.

2. Термін подання студентом роботи – “16” листопада 2022 року.

3. Вихідні дані до роботи. Двомовні словники з перекладом українською мовою першої третини ХХ століття: *Словник термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування 1928 року (П. Горецький); Московсько-український словник для військових 1918 року (В.Євтимович); Російсько-український медичний словник 1920 року (М.Галин); Словник біологічної термінології 1931 року (С.Паночіні); Словник музичної термінології 1930 року; Російсько-український словник військової термінології 1928 року (С.та О.Якубські); Практичний словник виробничої термінології 1931 року (І.Шелудько); праці Р.Дзісь (Яковець), І.Козоріз, П.Селігея, О.Тараненко та ін.*

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

1. *Мовний пуризм як об’єкт лінгвістичних студій*

2. *Пуристичні тенденції як основний маркер українського термінотворення першої третини ХХ століття*

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада керівника роботи	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Меркулова О. В., ст. викл.	02.12.2021	02.12.2021
Перший розділ	Меркулова О. В., ст. викл.	05.04.2022	05.04.2022
Другий розділ	Меркулова О. В., ст. викл.	25.05.2002	25.05.2002
Висновки	Меркулова О. В., ст. викл.	20.09.2022	20.09.2022

6. Дата видачі завдання – “26” листопада 2021 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	Листопад-грудень 2021 р.	Виконано
2	Добір фактичного матеріалу	Листопад 2021 р.- лютий 2022 р.	Виконано
3	Написання вступу	Грудень 2021 р.	Виконано
4	Написання розділу 1 “Мовний пуризм як об’єкт лінгвістичних студій”	Квітень-травень 2022 р.	Виконано
5	Написання розділу 2 “Пуристичні тенденції як основний маркер українського термінотворення першої третини ХХ століття”	Червень-вересень 2022 р.	Виконано
6	Формулювання висновків	Жовтень 2022 р.	Виконано
7	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	Листопад 2022 р.	Виконано
8	Захист роботи	Грудень 2022 р.	Виконано

Студент _____ О. Е. Шевчук

Керівник роботи _____ О. В. Меркулова

Нормоконтроль пройдено.

Нормоконтролер _____ С. В. Сабліна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра «Явище мовного пуризму в словниках української мови першої третини ХХ століття» містить 55 сторінок.

Для виконання роботи взято та опрацьовано сім перекладних словників на українську мову періоду від 1918 до 1931 років.

Об'єктом дослідження є пуризм в українській мові протягом першої третини двадцятого століття.

Предметом дослідження є прояви пуризму в словниках.

Мета дослідження – вивчення поняття пуризму, виявлення та опис його в українських термінологічних словниках.

У процесі дослідження виконано такі **завдання**:

- 1) визначено поняття пуризму;
- 2) з'ясовано межі поширення аналізованого поняття в українському науковому обігу;
- 3) виявлено й описано пуристичні тенденції в розглянутих словниках;
- 4) встановлено закономірності творення пуристичних одиниць в означений період.

Дослідження велося із застосуванням описового методу, що передбачає лінгвістичне спостереження, узагальнення та класифікацію матеріалу.

Наукова новизна полягає у проведенні більш обширного наукового дослідження теоретичних і практичних аспектів пуризму, вивченні дефініції в українських, російських, англійських, німецьких, чеських та словацькому тлумачних словниках, фіксації й аналізу мовних одиниць в термінологічних словниках першої третини двадцятого століття.

Сфера застосування. Результати дослідження можуть бути використані в процесі підготовки сучасних термінологічних словників, підготовки курсів з історії української мови, лексикографії або дотичних дисциплін.

Ключові слова: ПУРИЗМ, ДЕФІНІЦІЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ, ЧИСТОТА МОВИ, НЕОЛОГІЗМ, ТЕРМІН, ЛІТЕРАТУРНА МОВА, СЛОВНИК.

ABSTRACT

Master's thesis «The phenomenon of linguistic purism in the dictionaries of the Ukrainian language of the first third of the twentieth century» contains __ pages.

To fulfill the thesis seven dictionaries for translation into Ukrainian published between 1918-1931 were taken and studied.

The object of the study was the phenomenon of linguistic purism in the dictionaries of the Ukrainian language of the first third of the 20th century

The subject of the study was the manifestations of purism in dictionaries.

The aim of the study is to analyze the definition of purism, the manifestation and description of it in the Ukrainian terminological dictionaries.

During the study the following **tasks** were completed:

- 1) the concept of purism is defined;
- 2) the limits of the spread of this concept in Ukrainian scientific circulation are ascertained;
- 3) the puristic manifestations during the compilation of dictionaries are identified and described;
- 4) the patterns of creation of purist units in the specified period were established.

The study was based on the descriptive **method** which provides for linguistic observation, generalization and classification of the material.

Scientific novelty consists in carrying out a more extensive scientific study of theoretical and practical aspects of purism, studying the definition in Ukrainian, Russian, English, German, Czech and Slovak explanatory dictionaries, fixing and analyzing language units in terminological dictionaries of the first third of the twentieth century.

Application Field. The results of the study can be used in the compilation of modern terminological dictionaries, in the preparation of courses in disciplines «The history of Ukrainian», «Lexicography» or related disciplines.

Keywords: PURISM, DEFINITION, CLASSIFICATION, PURITY OF LANGUAGE, NEOLOGISM, TERM, LITERARY LANGUAGE, DICTIONARY.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. МОВНИЙ ПУРИЗМ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНВГІСТИЧНИХ СТУДІЙ	10
1.1. Поняття пуризму: основні аспекти тлумачення.....	10
1.2. Види пуризму: питання класифікації.....	19
РОЗДІЛ 2 ПУРИСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЯК ОСНОВНИЙ МАРКЕР УКРАЇНСЬКОГО ТЕРМІНОТВОРЕННЯ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ	22
2.1 Звуковий пуризм	22
2.2 Морфемний пуризм.....	23
2.3 Лексичний пуризм.....	40
ВИСНОВКИ.....	47
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	51

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки збільшується увага мовознавців до вивчення лінгвальних та екстралінгвальних чинників, що впливають на формування української мови та мовлення.

Одним із таких чинників впливу на українську мову сьогодні є явище пуризму, яке має поширення в певних колах, своїх численних прибічників та опонентів. Ми спостерігаємо в нашому суспільстві прагнення до удосконалення норм української мови: постійно з'являються певні рекомендації в підручниках шкільної освіти, газетах, книгах, етерах, глобальній мережі «Інтернет» та загалом усюди, куди українська мова поширила та продовжує поширювати свій вплив. Звісно, що реформування мови, тяжіння суспільства до лінгвістичних переосмислень використання мови тягне за собою різноманітні дебати, суперечки, деінде нерозуміння; часом же пуризм стає об'єктом жартування, маніпуляцій.

Теорію пуризму та пуристичні тенденції у слов'янському мовознавстві досліджували Г.Бадалян, Р.Дзісь (Яковець), М.Єлінек, С.Запрудський, Н.Карікова, А.Кіркнес, І.Козоріз, К.Корнієць, О.Кримець, П.Селігей, О.Тараненко, С.Шестакова, Д.Щебетун, М.Ярич та ін..

Історія української мови має кілька яскравих пуристичних періодів. Один із них – перша третина двадцятого століття. Зокрема, саме в цей час українські науковці, з-поміж яких не всі були мовознавцями, створили велику кількість термінологічних словників, що згодом дало підстави називати цей період «золотим десятиліттям» становлення української термінології.

Наше лінгвістичне дослідження присвячене послідовному осягненню ідеї пуризму в іноземних та вітчизняних контекстах, з'ясування рівня впровадження пуристичних настанов в означений період на прикладі термінологічних українських словників, з'ясування успішності та практичності його впровадження.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що окремої праці, яка була б повністю присвячена пуризму в першій половині двадцятого століття, немає. Натомість є окремі розвідки, у яких автори лише побіжно торкаються згаданого періоду. В українському мовознавстві тема пуризму розглядається здебільшого в контексті сьогодення й нинішніх, подекуди небезуспішних, прагнень повернути в українську мову національний компонент, втрачений за часів радянської доби з русифікаційною політикою. Лише в нечисленних студіях є згадки про період, що його ми взяли як основний для нашого дослідження. Зокрема Р.Дзись (раніші її статті виходили під прізвищем Яковець) має велике дисертаційне дослідження «Пуристичні тенденції в процесі унормування української літературної мови» (2008 р.).

Недостатнє теоретико-методологічне опрацювання явища пуризму, недостатнє уявлення суспільства про кінцеві цілі пуристів й сам феномен пуризму, відсутність в українських інформаційних та наукових джерелах всебічної оцінки модифікації тенденцій розвитку мови в першу третину двадцятого століття, недостатнє вивчення словникового доробку наших мовознавців, філологів та інших вчених того часу, що вкладалися в розвиток української мови, визначають **актуальність** нашої теми та дослідження «Явище мовного пуризму в словниках української мови першої третини ХХ століття».

Матеріалом дослідження є сім двомовних термінологічних словників згаданого періоду.

Об'єктом дослідження є пуризм в українській мові протягом першої третини двадцятого століття, а **предметом** – дослідження є прояви пуризму в зазначених вище словниках.

Мета дослідження полягає у всебічному вивченні поняття пуризму, виявленні та описові його в термінологічних словниках.

Поставленій меті відповідає виконання таких **завдань**:

- 1) визначити поняття пуризму;

- 2) з'ясувати межі поширення аналізованого поняття в українському науковому обігу;
- 3) виявити й описати пуристичні тенденції в розглянутих словниках;
- 4) встановити закономірності творення пуристичних одиниць в означений період.

Основні **методи** дослідження такі: спостереження, аналіз, опис.

Наукова новизна полягає в детальному розгляді дефініції поняття «пуризм», зокрема не лише в українських та російських, але й в англійських, німецьких, чеських та словацьких тлумачних словниках, в аналізові пуристичних тенденцій у мовних одиницях, виявлених у термінологічних словниках першої половини двадцятого століття.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання результатів дослідження частково чи в повному обсязі під час укладання сучасних українських термінологічних словників різних галузей, під час створення нової редакції українського правопису в майбутньому, при укладанні курсів з історії української мови, лексикографії або дотичних дисциплін, для загального зміцнення національної самосвідомості окремих мовців, для розширення словникового запасу певних спеціалістів у даних галузях або для подальшого дослідження пуризму в україністиці.

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки, перелік умовних скорочень використаних джерел, список використаної літератури із 51 найменування. Загальний обсяг складає 55 сторінок.

РОЗДІЛ 1

МОВНИЙ ПУРИЗМ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЙ

1.1. Поняття пуризму: основні аспекти тлумачення

У першому підрозділі спробуємо з'ясувати значення поняття пуризму, визначитися з дефініцією, якої будемо дотримуватися протягом нашого дослідження.

«Національна самобутність народу відтворена, як правило, у рідній мові» [7, с.15]. А мова – елемент духовного устрою народу. Тому великою мірою саме в явищі пуризму відтворене прагнення народу до національної самобутності [7, с.15].

У лінгвістиці явище пуризму досліджували ряд науковців: П.Селігей, І.Козоріз, М.Ярич, Н.Карікова, К.Корнієць, Д.Щебетун, О.Тараненко, Г.Бадалян, О.Крimeць, Дж.Томас, С.Шестакова, Р.Дзісь.

В українських і закордонних публікаціях немає єдиного однозначного тлумачення терміна «пуризм». Тривалий час ми задовольнялися однобічно-негативними оцінками явища пуризму [24, с.49]. Проте П.Селігей у праці «Пуризм у термінології: український досвід на європейському тлі» доводить, що явище пуризму треба вважати «закономірним» прогресивність та позитивність якого стає очевидна, якщо зробити об'єктивний аналіз тих історичних подій, що відбувалися на Україні у др. пол. XIX – на поч. XX ст. [24, с.49-66].

Сам термін також має варіації в науковій літературі. А.Д'яков, Т.Кияк, З.Куделько в праці «Основи термінотворення» подають визначення крайнього пуризму як способу повного очищення лексики від іншомовних запозичень та побудова термінів виключно шляхом використання внутрішніх ресурсів у контексті [6, с.149]. Іноді також трапляється термін «гіперпуризм» [6, с.165]. Або замість слова «пуризм» вживають термін «лінгвопуризм» [29, с.51]. До речі, сам термін «пуризм», незважаючи на спроби пуристів знайти йому

підходящу заміну, запозичений майже всіма європейськими мовами [17, с.30]. Хіба що, як виняток, німецька мова має власний термін на позначення поняття пуризму – Sprachreinigung – на рівні з терміном Purismus [42, с.7]. У великому дослідженні пуризму П.Векслера в українській та білоруській мовах протягом періоду 1840-1967 подаються ще такі варіації номінації: пуристичні тенденції (“puristic trends”), мовне планування (“language planning”), мовна інженерія («language engineering»), мовна стандартизація («language standardization»), нормалізація мови («normalization of the language») або мовна корекція («language correctness») [51, с.1].

Ми послуговуватимемось терміном «пуризм» через його лаконічність та через переважне використання саме цього терміна більшістю інших науковців. Розглянемо різні наукові та навчальні джерела, як вітчизняні, так й іноземні.

Велика радянська енциклопедія трактує поняття так: «пуризм – це напрямок у формуванні літературної мови, основним завданням якого є стабілізація лексики, очищення її від усіх елементів, що засуджуються літературним каноном, у першу чергу від іншомовних слів, і подальше збагачення мови словами, утвореними виключно засобами рідної мови» [4].

Прагнення до подальшого збагачення мови словами, утвореними виключно засобами рідної мови, яскраво простежується, до прикладу, в історії пуристичної практики Франції. Так, у грудні 1969 року Президент республіки надіслав листа Прем’єр-міністрові з пропозицією заходів щодо захисту французької мови від іншомовного впливу, тобто збагачувати лексику пропонувалося, головним чином, за рахунок карбування нових термінів [6, с.142]. Через певні об’єктивні чинники не можливо відгородитися від нових понять, а тому відповідні французькі установи карбують французькі терміни на позначення нових реалій [22, с.116].

З підручника С.Дорошенка «Вступ до мовознавства» дізнаємося, що в історії доволі багатьох народів раз у раз виникали вимоги розгортати боротьбу проти іншомовних впливів, які виявлялися в намаганнях очистити мову передусім від чужомовних первнів. Процес очищення мови прийнято називати

пуризмом. Цей термін означає концепцію, тенденцію, напрямок, мета яких – боротися за чистоту мови, стійкість її норм, у тому числі й проти невинуватих запозичень [9, с.148]. На жаль, у мовознавчому посібнику не знаходимо класифікації поняття «невинуваті запозичення». У праці А.Коваль знаходимо такі слова: «... не відмовляючись від боротьби з засміченням мови, ми повинні свідомо ставитись і до небезпеки «пуризму» – невмотивованої причепливості до окремих мовних явищ [14, с.192]. Проте в будь-якому разі можемо зрозуміти з пояснення С.Дорошенка, що певні запозичення все ж таки допускаються, що є протиставленням до тлумачення про «подальше збагачення мови словами, утвореними виключно засобами рідної мови».

Водночас вужче та ширше тлумачення нашого досліджуваного поняття подає Тлумачний словник російської мови С.Ожегова та Н.Шведової: «Пуризм – надмірність вимог до збереження суворості норів, до чистоти мови, консервативне огороження від усього нового» [21, с.1581]. Ширше, на нашу думку, бо пуризм, за визначенням цього словника, не стосується лише сфери мови. Але, з іншого боку, «консервативне огороження від усього нового» означає будь-яке заперечення неологізмів, інших новотворів, тобто навіть «подальше збагачення мови словами, утвореними виключно засобами рідної мови».

Найбільш лаконічну дефініцію терміна «пуризм» знаходимо в Ю.Шевельова «Місце пуризму як явища в сучасному суспільстві: «Пуризм – це боротьба за чистоту мови» [28, с.5]. Вважаємо, що визначення багато в чому передає суть інших визначень, виходячи з лінгвістичного контексту та етимології самого слова, але до цієї стислої дефініції варто було б додати визначення «чистоти мови» для уникнення непорозумінь у практичній боротьбі за чистоту мови.

Дещо схожими є визначення, подібні до того, що наведене у словникові С.Ожегова та Н.Шведової, отримуємо зі Словника іншомовних слів, де «пуризм» – це: 1) прагнення до чистоти і суворості моралі, часто – показне; 2) надмірне прагнення до очищення мови від чужомовних запозичень,

неологізмів, позалітературної лексики тощо [23, с.777]. Знову є згадка про «очищення» від неологізмів, хоча відомо що послідовне відкидання всіх узагалі слів суперечить закону розвитку мови [29, с.52].

До того ж вважаємо за доцільне звернути увагу на те, який пуризм слід називати надмірним, на поняття «надмірність» у контексті пуризму в процесі подальшого нашого дослідження з огляду на те, що слова «надмірний», «надмірність» трапляються у деяких визначеннях, які ми розглянемо нижче.

В Енциклопедії української мови читаємо, що «пуризм – крайній вияв турботи про чистоту літературної мови, культуру мови, орієнтація на встановлення суворих правил дотримання літературних норм, оберігання мови від впливу іншомовних запозичень очищення її від нелітературних явищ (діалектизмів, просторіччя тощо)». Пуристичні тенденції розвиваються тоді, коли національна мова зазнає значних зрушень під впливом суспільних чинників. Пуризм постає як реакція на загрозу денаціоналізації, втрати самобутності культури та національної мови. Зовнішньому тискові на мову – заповненню її лексики елементами інших мов – пуризм протиставляє суворі літературні норми, рафіновану мову, якою користуються і яку плекають певні суспільні групи [10, с.541]. Д.Щебетун, також покликаючись на визначення з енциклопедії, при цьому стверджує, що в самій семантиці терміна закладено смислову конотацію «показовість», «надмірність», що свідчить, на її думку, про певну протиприродність явища в соціальному функціонуванні мови [30, с.8-9]. Ми з такою думкою частково не погоджуємося, адже в науковому обігу наявні поняття як так званого крайнього (надмірного), так і поміркованого пуризму. Крайнім вважається пуризм, якщо відкидаються всі іншомовні слова, усі запозичення й навіть кальки. Замість них пропонуються слова або створені на мовному ґрунті, або оновлені в семантичному плані [29, с.51]. На думку Р.Дзісь, надмірний пуризм шкідливий зокрема тим, що може викликати зневагу до мови в представників соціуму, які володіють нею не досить досконало. Проте найбільша небезпека в тому, що надмірний пуризм може перерости в шовінізм [7, с.38]. Надмірний пуризм збіднює стилістичне багатство мови й

утворює зайві лексичні дублети, поглиблюючи різницю поміж розмовною й літературною мовою [12, с.104] Представники поміркованого пуризму більш диференційовано підходять до оцінювання запозичень, вимагаючи уникати лише тих, які мають відповідники в рідній мові [29, с.51].

Р.Яковець має таку позицію: пуризм – це «специфічна форма ставлення особи та етносу до мовних норм», що «більш або менш активно виявляється на всіх етапах розвитку мови і пояснюється в критичні, визначальні для нації періоди історії» [31, с.525]. На нашу думку, у слові «специфічна» простежується також натяк на протиприродність явища.

А ось такі три варіанти тлумачення поняття «пуризм» маємо вже у «Великому тлумачному словникові сучасної української мови» за редакцією В.Бусела: «1. Прагнення, іноді показне, до чистоти й суворості звичаїв; 2. Надмірне прагнення очистити свою мову від слів іншомовного походження, неологізмів і т. ін.; 3. Формалістичний напрям у живопису, що виник у Франції в 20-х рр. 20 ст. і відзначався абстрактністю, силуетністю і контурністю зображень, примітивізмом» [3, с.1189]. Третє визначення стосується взагалі живопису, але подібність перших двох уже простежується, якщо порівняти їх з деякими попередніми, розглянутими в дослідженні, зокрема, як за словником С.Ожегова й Н.Шведової та за Словником іншомовних слів, засуджується право на входження в мову будь-яких неологізмів.

У річищі мовнополітичному пуризм розглядає й М.Ярич, пояснюючи, що пуризмом вважають напрям у мовній політиці, що спрямований на вилучення з мови іншомовних первнів, особливо у лексиці, синтаксисі, словотворі [32, с.253]. У цьому контексті подивимося на визначення, яке подається в підручнику «Українська мова. Профільний рівень»: «Пуризм – напрям у літературній мовній політиці, скерований на усунення з мови іншомовних елементів і заміну їх неологізмами чи народними конструкціями». Пуризм притаманний суспільствам, котрі змагаються з чужими культурно-мовними нашаруваннями в добу національного відродження й пошуків національної

самобутности [12, с.104]. З цього тлумачення випливає, що пуризм – це вже певний вектор політики, а не просто суто ізольована справа мовознавчих кіл. До того ж, це визначення не заперечує право на існування деяких неологізмів.

К.Корнієць зазначає, що слово «пуризм» – французького походження, походить від латинського «пурус» – чистий. [16, с.30]. В іншій роботі К.Корнієць наводиться таке визначення: мовний пуризм – це діяльність, заснована на науковому (частіше ненауковому, тобто нелінгвістичному) підході щодо вдосконалення мови, піддана внутрішньомовним і позамовним впливам, що й ставить своєю основною метою очищення, головним чином, лексичної системи мови від непотрібних, «шкідливих» (з погляду пуристів) елементів і заміну їх засобами рідної мови відповідно до літературної мови [17, с.116-117]. Вдало, на нашу думку, додана характеристика «мовний», адже, як могли помітити вище, пуризм існує ще в живописі, а не тільки лінгвістиці. Якісно нове підкреслення того, що діяльність пуризму може ґрунтуватися на ненауковому підході. Подібне твердження відповідає історії практики реалізації пуристичних настанов [24,16,17]. Цей феномен характерний для історії усіх європейських мов, починаючи латинською та грецькою мовами. Представники пуристичного напрямку намагалися очистити мову від невласних їй компонентів та утворювати лексичний склад мови на закладі наявної лексики [26, с.49-50]. Звісно, що не всі пропозиції були по-професійному опрацьовані, особливо коли до карбування новотворів широко долучалися люди різних професійних та соціальних прошарків.

Оскільки через пуризм пройшла більшість європейських мов, то для більшої об'єктивності звернімося й до деяких іноземних словників.

В онлайн німецькомовному словнику видавництва «Duden» на слово Purismus маємо такі пояснення: 1) часто надмірні зусилля зберігати національну мову чистою, особливо від чужих слів; 2) (під час руху за охорону пам'яток історії та культури 19-го століття) часто надмірні зусилля зробити будови стилістично чистими від пізніших стилістичних доповнень; 3. надмірні зусилля в чистоті стилю, у чистоті вчення, у чистоті мотивації вчинків, у

функціональності і т.д. [35]. Німецький Вікісловник подає такі визначення терміна Purismus: 1. надмірне зусилля утримувати щось «чистим», тобто вільним від чужих, небажаних впливів; 2. переклад на свою мову виразу, який сприймається як чужий [36]. Якщо там же звернутися до терміна Sprachreinigung, то маємо дещо коротше пояснення: «Очищення мови – прагнення «очистити» мову від впливів інших мов [37]. З Цифрового словника німецької мови (DWDS) беремо такі дефініції: 1. (лінгвістика) надмірні зусилля в очищенні мови від іноземних слів; 2. мистецький історичний напрямок в архітектурі двадцятого століття, який відмовлявся від кольорових та орнаментальних домішок; 3. мистецький історичний рух в охороні пам'яток історії та культури, особливо протягом 19-го століття, який прагнув відновити стильову чистоту творів мистецтва через усунення правок пізніших стильових епох [34]. Можемо спостерегти, що авторитетні німецькомовні джерела мають дещо варіативні тлумачення терміна відповідно до своїх історичних реалій, однак мовознавчий аспект спостерігається всюди. Майже кожне тлумачення містить слово «надмірний», що свідчить про сприйняття німецькомовним суспільством явища пуризму не зовсім природним. Також, на нашу думку, окремого розгляду заслуговує фраза «який сприймається як чужий», оскільки акцент робиться просто на можливішому суб'єктивному, внутрішньому сприйнятті, оперуванням неточним поняттям «дух мови», що створює сприятливе середовище для витворення новотворів ненауковим шляхом. Такі спостереження перегукуються з міркуваннями К.Корнієць, які ми наводили вище. І якщо у вітчизняних тлумаченнях деінде простежуються широкі формулювання, на зразок, будівництва літературної мови, напрямок у формуванні літературної мови, вияв турботи, невмотивованої причепливості, боротьби, специфічного ставлення тощо, то німецькомовні джерела в поняття пуризм здебільшого закладають головну ідею як просто в очищення мови від іншомовних слів.

Далі пропонуємо звернутися до англійськомовних видань. Англійськомовний Вікісловник подає дефініції: 1. наполягання на чистоті та

незмішуваності форм, (мовознавство) бажання використовувати слова та форми, які походять від того елемента в певній мові, який вважається питомим, замість елементів, які вважаються запозиченими або чужими; 2. наполягання на традиційно правильному способі вчинків; 3. приклад пуристичної мови [49]. «Бажання використовувати» певним чином перегукується із словами Р.Яковець «специфічна форма ставлення особи та етносу», тобто імпульси впливу на мову йдуть із середини індивідів суспільства, за визначенням. Та особливої уваги заслуговує третя дефініція визначення. Р.Дзісь у дисертаційній праці пише: «пропонуємо вияви пуризму, що є відтворенням соціальної активності у системі мови, називати пуремами» [7, с.43]. А тут пуризмом названа сама мова. Тобто, виходячи з визначень, які ми вже розглянули, це мусить означати довершений законсервований приклад втілення в мові всіх можливих пуристичних настанов.

Ще один інтернет-словник (Маріам-Вебстер словник) подає такі визначення: 1. приклад непохитної прихильності до чого-небудь або наполягання на чистоті чи вишуканості, особливо у використанні слів; 2. характерна риса або практика дотримання чистоти, особливо в мові [33]. Колінс словник має одну дефініцію: «пуризм – наполягання на традиційних канонах правильності форми або чистоти стилю чи змісту, особливо в мові, мистецтві або музиці» [47]. Онлайн версія Оксфордського словника так говорить: «пуризм – переконання, що речі слід робити традиційним шляхом і що є правильні форми мови, мистецтва і т.д, яким необхідно слідувати. [48]». І перед подальшим аналізом звернімося ще до кількох книжних видань. Вебстерський словник нового світу 1995 року видання наводить таке пояснення: «пуризм – суворість або надмірність дотримання точності використання в мові, стилі і т.п.» [44, 694 с.]. А Оксфордський словник сучасної англійської четвертого видання хоч і не містить безпосередньо дефініції пуризму, але дає опис прибічника пуризму: «пурист – особа, яка наполягає на дотримуванні традиційних правил, особливо в мові або стилі» [45, 1104 с.]. Тобто за логікою визначення можна було б так зрозуміти саме поняття так:

«пуризм – наполягання на дотриманні традиційних правил, особливо в мові або стилі». Якісно видимою особливістю цих визначень, за нашими спостереженнями, є те, що, за цими визначеннями, розуміння пуризму просто зводиться до дбайливого дотримання в мові того, що вже є, і зовсім суперечить розумінню пуризму, як активного впливу на будівництво літературної мови, формування літературної мови тощо.

Оскільки «чеський пуризм впливав ледве не на всі інші слов'янські пуризми» [11], то вважаємо важливим ще звернутися до чеських та словацького тлумачних словників.

Словник літературної чеської мови подає такі варіанти: 1. мовні зусилля зберегти чистоту мови, що проявляється, головним чином, у відкиданні елементів, перейнятих з чужих мов, або у відкиданні їхніх впливів; пурифіканство: мовний пуризм; пуризм у творенні слів; пуризм (часів Юнгмана) скерований проти мовних оборотів, подібних до тих, які є в німецькій мові (Богуслав Гавранек); ненауковий; 2. тв. напрямок у образотворчому мистецтві (зокрема в архітектурі), який прагне простоти та заперечує будь-які декорації; у процесі реставрації напрям, що прагне позбавити пам'ятки пізніших первнів, що не відповідають оригінальному стилю; 3. мовний засіб, який має на меті замінити засіб, прийнятий під яким-небудь чужим впливом [39, 608с.]. Академічний словник чужих слів містить таке тлумачення: «пуризм – прагнення до чистоти, звільнення від чужих впливів; лінгв. прагнення до збереження чистоти мови, що проявляється в усуненні чужих мовних впливів, пурифіканство; напрям мистецтва (після року 1918, головним чином в архітектурі) напрямком komponування творчих елементів відповідно до шуканого математичного порядку з метою досягнення цілеспрямованої досконалости; (в реставрації) засада відновити історичні об'єкти до стану їх оригінального стилю» [46, 836 с.]. І ще інший словник чеської літературної мови теж містить дещо подібні визначення: 1. мовні зусилля збереження так званої чистоти мови через відкидання первнів із чужих мов; 2. творчий напрям, що прагне до простоти, у реставрації: усунення

пізніших (неоригінальних) елементів [38, 647 с.]. Порівняно стисле визначення містить Короткий словник словацької мови: «пуризм – зусилля щодо чистоти мови, що проявляється у відкиданні впливів чужих мов» [41]. На відміну від німецькомовних та англійськомовних джерел, тлумачення в цих словниках дають розуміння пуризму, на нашу думку, таким чином, подібно як вітчизняні джерела характеризують крайній вияв пуризму, адже практично кожне з наведених тлумачень (що стосуються лінгвістичного напрямку) наголошують, по-перше, на зусиллях певних, по-друге, на усуненні саме впливів інших мов, а впливи – це вже не тільки окремі слова, а й, до прикладу, кальковані вислови, фразеологізми тощо.

Отже, ретельно проаналізувавши вітчизняні та іноземні джерела з проблематики, вважаємо за доцільне запропонувати авторський варіант визначення поняття «пуризм» для ходу подальшого дослідження: «пуризм – вплив суспільства загалом та окремих індивідів на мову з метою успішного її подальшого розвитку відповідно до національних потреб та цінностей суспільства».

1.2. Види пуризму: питання класифікації

У нашій практичній частині дослідження будемо спиратися на класифікацію, створену на основі класифікації, яку в дисертації подає Р.Дзісь [7, с.51-52]. Дослідниця запропонувала прояви пуризму поділити на три види: звуковий, морфемний та лексичний.

Звуковий пуризм:

- звук [ф], що походить з грецького [θ];
- звуження дифтонгів [ау] - [ав];
- на рівні **консонантизму** простежується субституція [ф] - [т], [г] - [г];
- приставний приголосний [г].

Морфемний пуризм:

- віддієслівний суфікс -к(а) в іменниках;

- іменники з суфіксом **-тель**;
- іменники з суфіксом **-чик, -щик**;
- прикметники з суфіксом **-тельн-**;
- прикметники з дієслівними суфіксами **-а-, -у-**;
- прикметників із суфіксами на **-очн(ий), -ечн(ий)**;
- уникнення в прикметниках калькування складників **-подібний, -видний**;
- числівникові форманти **двох, трьох, чотирьох**;
- активні дієприкметники на **-чий, -ча, -че; -ший, -ша, -ше**;
- пасивні дієприкметники із закінченням на **-мий**;
- заміна чоловічого роду іменника на **жіночий** у запозичений словах.

Лексичний пуризм:

- українські терміни замість іншомовних;
- загальнонародна лексики;
- кальковані замітники слів;
- напівкальковані утворення.

Творцями мовного пуризму зазвичай є окремі пуристи (письменники, учені, суспільні діячі), мовні групи, гуртки, товариства, академії, а також усе суспільство [16, с.117]. Лексичний склад цілісної лінгвальної системи в усі часи збагачувався зокрема й за рахунок творчої діяльності письменників [5, с.9]. А в статті О.С.Черемська, В.Г.Сухенко «Інноваційна лексика в добу політичних трансформацій: збагачення чи втрата ідентичності» є такі слова: «Пуризм настільки ж важливий і потрібний в еволюції мови, як і відчайдушна творчість» [27, с.239].

Можемо зробити висновки, що тлумачення поняття пуризм суперечливе, однак на основі вищерозглянутих дефініцій можемо майже однозначно стверджувати, що в поняття пуризму закладається прагнення до ствердження та зміцнення позицій національної мови, розширення сфер її функціонування, поліпшення спроможностей національної мови обслуговувати різні сфери потреб народу. Суперечки та дискусії зазвичай точаться навколо того, яким чином ефективніше досягати поставленої мети. Нюанси виникають у

залежності від того, у яких конкретно соціальних, політичних тощо умовах перебуває те чи те суспільство, у якому духовному, душевному та матеріальному стані воно перебуває, які запити висуває.

РОЗДІЛ 2

ПУРИСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЯК ОСНОВНИЙ МАРКЕР УКРАЇНСЬКОГО ТЕРМІНОТВОРЕННЯ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

2.1. Звуковий пуризм

За нашими дослідженнями, цей вид пуризму репрезентований найменшою кількістю лексем. При цьому бачимо, що саме запозичене слово лишалося майже без змін, натомість укладачі словників наводили інший звук.

На рівні консонантизму частіше простежується субституція:

- [ф] - [т]: *арифметика* – *ариттмэтика* (1928 Гор 2)», *кафедра* – *каттэдра* (1928 Гор 23), *эфир* – *еттер* (1928 Якубські 216);

- [г] - [ґ]: *граната* – *ґраната* (1918 Євтимович 8), *грань* – *ґрань*, *руб* (1918 Євтимович 8), *графа* – *ґрафа* (1918 Євтимович 8), *магнитный* – *маґнитний*, *маґнітовий*. *маґнесовий* (1918 Євтимович 19), *сегмент* – *сеґмент* (1918 Євтимович 46), *сигнал* – *сіґнал* (1918 Євтимович 46), *градус* – *ґрадус* (1920 РУМедГалин 34), *фуганок* – *фуґанок* (1928 Якубські 204), *сегмент* – *сеґмент* (1931 СБТ 68), *энергия* – *енерґія* (1931 СБТ 88) *жонглер* – *жонґлер(-ра)* (1930 СМузТ 7), *фагот* – *фаґот* (1930 СМузТ 34), *агитация* – *збурювання*, *аґітація* (1931 Шел 1), *аллигатор (замок ремня)* – *аліґатор(-ра)* (1931 Шел 1), *багажник* – *баґажник(-ка)* (1931 Шел 2), *галерея* – *ґалерія* (1931 Шел 15), *гараж* – *ґараж(-жү)* (1931 Шел 15) та ін.

Рідше натрапляємо на звуження дифтонгів:

- [ау] - [ав]: *аудитория* – *авдиторія* (1928 Гор 3), *браунинг* – *бравнінг* (1928 Якубські 19), *пауза* – *павза* (1928 Якубські 122), *фауна* – *фавна* (1931 СБТ 80), *диапауза* – *діяпавза* (1931 СБТ 20).

Нечасто трапляються приставні приголосні, наприклад:

- [г]: *ура* – *гурра*, *слава* (1918 Євтимович 60), *истеричный* – *гистеричний*, *причинный* (1920 РУМедГалин 55), *истерия (hysteria)* – *гистерія* (1920 РУМедГалин 55), *истерия* – *ґистерія*, *истерика* – *ґістэрика* (1928 Гор 22),

Испанія – *Гішпанія* (1918 Євтимович 14), *анус* – *ганус* (1931 СБТ 3), *арфа* – *гарфа* (1930 СМузТ 1) та ін.

2.2. Морфемний пуризм

Цей вид пуризму, за нашими даними, репрезентований найбільшою кількістю й різноманітністю форм.

Дуже часто простежується заміщення невластивих українській мові суфіксів:

- віддієслівний суфікс **-к(а)** в іменниках: *выдержка* – *витриманість*, *витривалість* (1928 Гор 10), *выучка* – *вивчення* (1928 Гор 11); *диктант* (*диктовка*) – *диктат* (1928 Гор 14), *диктование* (*диктовка*) – *диктування*, *проказування* (1928 Гор 14), *командировка* – *командирування*, *відрядження* (1928 Гор 23), *лепка* – *ліпіння* (1928 Гор 26), *метод самоустановки* – *метод самонаставлення* (1928 Гор 28), *мотивировка* – *мотивування*, *мотив* (1928 Гор 29), *переработка* – *перетворення*, (*процесс*) *перетворювання*, *перероблення* (1928 Гор 40), *подготовка* – 1) (*подготовление*) *готування*, *підготування*, *підготівлення*; 2) (*подготовленность*) *підготіваність*, *підготівлення* (1928 Гор 42), *постановка* – *постáva*, *постáвлення* (1928 Гор 43), *разработка* – *розрóbлення*, *розроблювання* (1928 Гор 50), *тренирование*, *тренировка* – *тренування*, *вправляння*, *вправи* (1928 Гор 60), *перестрелка* – *стріляння*, *перестрілювання* (1918 Євтимович 32), *планка* – *планиця* (1918 Євтимович 32), *полоска* – *пружок*, *смужка* (1918 Євтимович 34), *пристройка* – *прибудування*, *примурок* (1918 Євтимович 38), *разбивка* – *розбивання*, *розділ* (1918 Євтимович 41), *разборка* – *розбірання* (1918 Євтимович 41), *сборка* – *збірання* (1918 Євтимович 45), *свалка* – 1) *звалювання*; 2) *натовп*, *тиск*; 3) *бійка*, *колотнеча* (1918 Євтимович 45), *сварка* – *зварювання* (1918 Євтимович 45), *смотка* – *змотування* (1918 Євтимович 48), *сортировка* – *сортування*, *розбір* (1918 Євтимович 49), *спайка* – *паяння*, *лют*, *злютовання* (1918 Євтимович 50), *трамбовка* – *довбня*, *толок* (1918 Євтимович 56), *тряска* – *трясіння* (1918

Євтимович 57), уборка – убірання, прибірання; убір (1918 Євтимович 57), удержка, удерж – спин, впин, стрим (1918 Євтимович 59), укладка – укладування, кладь, укладка (1918 Євтимович 59), упаковка – пакування, упаковування (1918 Євтимович 60), установка – вставляння (1918 Євтимович 61), уступка – уступ, відступ, поступок (1918 Євтимович 61), формировка – формування (1918 Євтимович 63), водянка – водяна, водниця (1920 РУМедГалин 20), волчанка (*lirus*) – вовчук, вовчак (1920 РУМедГалин 22), вирізка – вирізування, вирізок, витинок (1920 РУМедГалин 26), витяжка (*extractum*) – витяг, виварка, विकіп, витяжка (1920 РУМедГалин 27), переработка – перероблення (1931 СБТ 53), пересадка – пересадження (1931 СБТ 53), подкормка – підгодівля (1931 СБТ 56), сортировка – сортування (1931 СБТ 72), сушка (процесс) – сушіння (1931 СБТ 75), обработка – оброблення (1930 СМузТ 18), оркестровка – оркестрування (1930 СМузТ 19), переоркестровка – переоркестрування (1930 СМузТ 21), перестановка (голосов) – переставка (1930 СМузТ 21), сыгровка – зігрування (N) (1930 СМузТ 30), декатировка (текст.) – пропарювання (1931 Шел 19), дерновка (процесс) – дернування (1931 Шел 20), дистировка (керам.) – дистування (1931 Шел 21), доводка (гаек, шлихов) – доведення (1931 Шел 21), догонка, добивание (сваи) – добивання (1931 Шел 21), выборка – вибирання (1928 Якубські 33), выгрузка – вивантажування (1928 Якубські 33), выдержка – витрим (1928 Якубські 34), выправка – виправа (1928 Якубські 35), вырубка – вирубування (1928 Якубські 35), демаскировка – демаскування (1928 Якубські 46), седловка – сідлання (1928 Якубські 169), слежка – слідкування (1928 Якубські 173), сортировка – сортування (1928 Якубські 177), трассировка – трасування (1928 Якубські 193), тренировка – тренування (1928 Якубські 193), уборка – прибирання (1928 Якубські 195), увязка (груза) – ув'язування (1928 Якубські 196), укладка – укладання (1928 Якубські 198), установка – (в)установка (1928 Якубські 201), утрамбовка – бутинування (1928 Якубські 202), чистка – чищення (1928 Якубські 210) та ін.

- іменники з суфіксом **-тель** репрезентовані здебільшого найменуванням істот, що зумовило добір відповідних суфіксів: *внушитель* – *всилювач*, *сугестор* (1928 Гор 8), *возбудитель* – *збудник* (1928 Гор 8), *воспитатель* – *виховник* (1928 Гор 9), *добродетель* – *чеснота*, *доброчесність* (1928 Гор 15), *мечтатель* – *мрійник* (1928 Гор 28), *мыслитель* – *мислитель*, *мысленник* (1928 Гор 29), *образователь* – *вितворник* (1928 Гор 34), *обследователь* – *обслідник*, *обслідувач* (1928 Гор 34), *правонарушитель* – *правопорушник* (1928 Гор 43), *председатель* – *голова* (1928 Гор 44), *преподаватель* – *викладач*, *учитель* (1928 Гор 44), *просветитель* – *просвітник*, *просвітитель* (1928 Гор 46), *раздражитель* – *подразник*, *дратівник* (1928 Гор 49), *распределитель* – *розподільник* (1928 Гор 50), *руководитель* – *керівник* (1928 Гор 52), *слушатель* – *слухач*, *слухачка* (1928 Гор 55), *смотритель* – *доглядач*, *наглядач* (1928 Гор 55), *завоеватель* – *завойовник* (1918 Євтимович 11), *знаменатель* – *знаменник* (1918 Євтимович 13), *истребитель* – *нищитель*, *губитель*, *згубця* (1918 Євтимович 14), *мореплаватель* – *мореплавець* (1918 Євтимович 20), *обозрватель* – *оглядач* (1918 Євтимович 26), *отправитель* – *посилач* (1918 Євтимович 29), *охранитель* – *охоронець* (1918 Євтимович 30), *путеводитель* – *провідник* (1918 Євтимович 40), *распорядитель* – *впорядник*, *розпорядник* (1918 Євтимович 42), *руководитель* – *руководник*, *орударь*, *керовник*, *провідник*, *керовничий* (1918 Євтимович 44), *свидетель* – *свідок* (1918 Євтимович 45), *служитель* – *служебник* (1918 Євтимович 47), *слъдователь* – *слідчий* (1918 Євтимович 47), *строитель* – *будовничий*, *будовник* (1918 Євтимович 52), *указатель* – *указник*, *укажчик*, *покажчик* (1918 Євтимович 59), *устроитель* – *спорудник* (1918 Євтимович 61), *числитель* – *чисельник*, *численник* (1918 Євтимович 66), *ablatio*, *отслойка* – *вилучка*, *відлучення* (1920 РУМедГалин 1), *включатель* – *вмикач* (1920 РУМедГалин 18), *восстановитель* – *відновник* (1920 РУМедГалин 22), *двигатель* – *рушій*, *пуришник* (1920 РУМедГалин 35), *заместитель* – *заступник*, *замісник*, *поставець* (1920 РУМедГалин 47), *заразитель* – *заразник* (1920 РУМедГалин 48), *наблюдатель* – *спостерігач* (1920 РУМедГалин 75), *надзиратель* – *доглядач*, *дозорець* (Оз.) (1920 РУМедГалин 75),

распространитель – розповсюдник, поширник (1920 РУМедГалин 111),
расширитель – (по)розширник (1920 РУМедГалин 112), *роторасширитель* –
 роззявляч (1920 РУМедГалин 114), *свидетель* – свідок, свідчик, свідчий (1920
 РУМедГалин 116), *сгибатель* – згинач (1920 РУМедГалин 116), *сжиматель* –
 стискач (1920 РУМедГалин 118), *следователь* – слідчий (1920 РУМедГалин
 120), *угнетатель* – утискач (1920 РУМедГалин 132), *указатель* – показчик,
 указчик (1920 РУМедГалин 133), *уравнитель* (*regulator*) – уладнець, вирівнювач
 (1920 РУМедГалин 134), *возбудитель* – збудник (1931 СБТ 12), *вредитель* –
 шкідник (1931 СБТ 13), *замыкатель* (*клеточка*) – замикач (1931 СБТ 24),
заразитель – заразник (1931 СБТ 24), *испоритель* – випарник (1931 СБТ 27),
костеразрушитель – косторуїнник (1931 СБТ 32), *крахмалообразователь* –
 крохмалотворець (1931 СБТ 32), *наблюдатель* – спостережник (1931 СБТ 42),
носитель (*признаков*) – носій (1931 СБТ 45), *опылитель* – запиляч (1931 СБТ
 49), *подразжатель* – наслідувач (1931 СБТ 56), *предводитель* – ватажок(-жка)
 (1931 СБТ 59), *производитель* – плідник (1931 СБТ 61), *раздражитель* –
 подразник (1931 СБТ 64), *самоопылитель* – самозапильник (1931 СБТ 67),
сгибатель – згинач (1931 СБТ 68), *сократитель* – скоротник (1931 СБТ 72),
сосудодвигатель – жилорушій (1931 СБТ 72), *угнетатель* – пригнітник (1931
 СБТ 79), *указатель*, *index* – показник (1931 СБТ 79), *исполнитель* – виконавець(-
 ця), виконавиця (1930 СМузТ 11), *ветроуказатель* – вітровкáz(-за) (1931 Шел
 8), *взвешиватель* – звáжувач(-ча) (1931 Шел 8), *взрыватель* – висадник(-ка)
 (1931 Шел 8), *видоискатель* – шукáч(-чá) (1931 Шел 9), *вилколовитель* (*горн.*) –
 вилкоздіймáч(-чá) (1931 Шел 9), *включатель* – умикáч(-чá) (1931 Шел 9),
лагоудалитель – вологовидаляч(-чá) (1931 Шел 9), *водоизмеритель* (*прибор*) –
водомір(-ра) (1931 Шел 9), *взрыватель* – запальник (1928 Якубські 24),
возбудитель – збудник (1928 Якубські 28), *воспламенитель* – завогнювач (1928
 Якубські 30), *выбрасыватель* – викидач (1928 Якубські 33), *газообразователь* –
газотвірник (1928 Якубські 38), *газоопределитель* – газовизначник (1928
 Якубські 38), *глушитель* – глушник (1928 Якубські 40), *громкоговоритель* –
гучномовець (1928 Якубські 42).

- іменники з суфіксом **-чик, -щик** у назвах осіб за професією чи характером занять: *докладчик – доповідач* (1928 Гор 15), *кяменоломищик – каменяр* (1918 Євтимович 15), *кяменищик – муляр, мурівщик* (1918 Євтимович 15), *литаврщик – довбиш, котляр* (1918 Євтимович 18), *носицьщик – носильник* (1918 Євтимович 25), *переводчик – перекладчик, перекладач, тлумач, товмач* (1918 Євтимович 31), *переговорщик – посередник* (1918 Євтимович 31), *подговорщик – підмовник* (1918 Євтимович 33), *подносчик – підносич* (1918 Євтимович 33), *носицьщик – носильник, но(с)шак, носій* (1920 РУМедГалин 80), *притворщик – облудник, прикидько* (1920 РУМедГалин 103), *Necrophorus, могильщик – гробарик* (1931 СБТ 40), *пилильщик – пилюх* (1931 СБТ 54), *бубенчик – бубонець* (1930 СМузТ 2), *волянщик – гайдар(-ря)* (1930 СМузТ 3), *головщик – заспівач(-ча)* (1930 СМузТ 4), *гудило, гудильщик – гудець(-дця), гудій* (1930 СМузТ 5), *настройщик – направник(-ка)* (1930 СМузТ 17), *рылейщик – лірник(-ка)* (ІШ, Тмч) (1930 СМузТ 26), *свирельщик – сопільник(-ка)* (1930 СМузТ 26), *шарманщик – катеринник(-ка)* (1930 СМузТ 36), *асфальтщик – асфальтник(-ка)* (1931 Шел 2), *аэрографщик – фарбоприска́ч(-ча), фарбоприска́чка* (1931 Шел 2), *бадейщик (рабочий, нагуж. бадью) – цебёрник(-ка)* (1931 Шел 2), *барабанищик (кваліфікація рабочего) – бараба́нник(-ка), бараба́нниця* (1931 Шел 3), *басинетщик (текст.) – басинётник, басинетниця* (1931 Шел 3), *басонщик – гальона́р(-ря), гальона́рка* (1931 Шел 3), *бахромщик – торочій(-чія), торочійка* (1931 Шел 3), *бегущик (кваліф. рабочего) – нако́тник (-ка)* (1931 Шел 3), *ватерщик, -ца – ва́терник(-ка), ва́терниця* (1931 Шел 7), *ваяльщик – сниця́р(-ря)* (1931 Шел 7), *веретенщик, -щица – вереті́нник(-ка), вереті́нниця* (1931 Шел 8), *верстатель, верстальщик (типогр.) – верста́льник(-ка)* (1931 Шел 8), *вертельщик (штрибсов) – верті́льник(-ка)* (1931 Шел 8), *весовщик – вага́р(-ря)* (1931 Шел 8), *вестонщик – весто́нник(-ка)* (1931 Шел 8), *ветрогонщик – вітрогінник(-ка)* (1931 Шел 8), *вешильщик – тичка́р(-ря)* (1931 Шел 8), *веяльщик, -щица – віяльник(-ка), віяльниця* (1931 Шел 8), *водомерщик – водомі́рник(-ка)* (1931 Шел 9), *волочильщик – 1) (металла) – протяга́ч(-ча), 2) (только проволоки) –*

дротар(-ра) (1931 Шел 10), воронильщик (металла) – вороняр(-ра) (1931 Шел 10), ворсильщик, -ца – ворсувальник(-ка), ворсувальниця (1931 Шел 11), воцильщик – воскувач(-ча) (1931 Шел 11), выбоищик – 1) (из форм) – вибивальник (-ка); 2) (текст.) – вибийник(-ка) (1931 Шел 12), виборщик (породы, из горна) – вибиральник(-ка) (1931 Шел 12), выворачивальщик – вивертальник(-ка) (1931 Шел 12), выдавальщик – видавач(-ча) (1931 Шел 12), выдувальщик (стекла) – видувальник(-ка) (1931 Шел 12), выжигальщик – випильник(-ка) (1931 Шел 12), выливальщик – виливальник(-ка) (1931 Шел 13), выплавщик, плавильщик – витопник(-ка) (1931 Шел 13), вырубщик (разводок) – вирубач(-ча) (1931 Шел 13), вычинщик – чинбар(-ря) (1931 Шел 14), в'язальник – 1) (общее название) – в'язальник(-ка), в'язальниця; 2) (текстиль.) – плетій(-тія), плетільниця (1931 Шел 14), газовщик – газівник(-ка) (1931 Шел 14), газогенераторщик – газогенераторник(-ка) (1931 Шел 14), галунищик – брузументар(-ря), брузументарка (1931 Шел 15), гвоздарь, -льщик – цвахар(-ря) (1931 Шел 15), генераторщик – генераторник(-ка) (1931 Шел 15), гладильщик – 1) (общее название) – гладільник(-ка) 2) (тканей – текст.) – прасувальник(-ка), прасувальниця (1931 Шел 16), глазуровщик, -ца – поливувальник(-ка), поливувальниця (1931 Шел 16), глиномяльщик – глиномісіій(-сія), глищик – глиняр(-ра) (1931 Шел 16), глянцовщик (кожсев.) – клесівник(-ка) (1931 Шел 16), гобеленищик, -ца (текст.) – гобленар, гобленарка (1931 Шел 16), грабельщик (мастер) – грабляр(-ра) (1931 Шел 17), градуировщик – поділкувач(-ча) (1931 Шел 17), гранильщик – гранувальник(-ка) (1931 Шел 17), грузовщик, -щик (рабочий) – вантажник (-ка) (1931 Шел 18), грунтовщик – ґрунтувальник(-ка) (1931 Шел 18), давитьщик – 1) (кольщик дыр) – тискач(-ча); 2) (вина) – чавильник(-ка) (1931 Шел 18), дальномерщик, дальнометр – далекомірник(-ка) (1931 Шел 18), декалькоманищик (керам.) – декальківник(-ка) (1931 Шел 19), декатировщик, -ца – пропарювальник(-ка), пропарювальниця (1931 Шел 19), держальщик – 1) (рабочий) – тримальник (-ка), держальник(-ка); 2) (при клепке) – підтримач(-ча) (1931 Шел 20), дистировщик (керам.) – дистувальник(-ка) (1931 Шел 21), доменищик – домєнник(-ка) (1931 Шел 21),

доставщик – доставник(-ка́), приставник(-ка́) (1931 Шел 22), драпировщик – драпівник(-ка́) (1931 Шел 22), дрезинщик – дрезинник(-ка) (1931 Шел 22), дробильщик – дроба́р (1931 Шел 22), дубильщик, дубник, дубовщик – чинба́р (1931 Шел 23), железобетонщик – залізобетоня́р(-ра́) (1931 Шел 24), желобщик – жолобильник(-ка) (1931 Шел 24), жировальщик, жировщик – товщувальник(-ка) (1931 Шел 24), забойщик (горн.) – вибійник(-ка) (1931 Шел 25), заборщик – забира́льник(-ка) (1931 Шел 25), загибщик, -бальщик (трубок) – загина́льник(-ка) (1931 Шел 27), загонщик – заганяч(-ча́) (1931 Шел 27), заготовщик (муфт) – заготі́вник(-ка́) (1931 Шел 27), задельщик – 1) (отдельщик, стек.) – об ро́блювач(-ча); 2) (работающий задельно) – відрядник(-ка) (1931 Шел 27), задубщик, задубник (рабочий на заличке) – заличківник(-ка́) (1931 Шел 27), задувщик – роздму́хувальник(-ка) (1931 Шел 27), зажигальщик – 1) (разжигальщик огня) – запáлювач(-ча); 2) (ламп, фонарей) – засві́чувач(-ча) (1931 Шел 27), зазольщик – золя́р(-ра́) (1931 Шел 27), закальщик, -ливальщик – гарті́вник(-ка) (1931 Шел 27), заклещик – заклéювач(-ча) (1931 Шел 28), заклещик, клепальщик (заклепками) – нютувальник(-ка) (1931 Шел 28), закоперщик – капарничий(-чого), закапа́рник(-ка) (ШС) (1931 Шел 28), закройщик, -ца – кря́яльник(-ка), кря́яльниця (1931 Шел 28), закромщик – засі́чник(-ка) (1931 Шел 28), закупорщик – затика́ч(-ча́) (1931 Шел 28), заливщик – залива́ч(-ча́) (1931 Шел 28), замерщик (газа) – замі́рятьник(-ка) (1931 Шел 28), запальщик (при взрывных работах) – підпаляч(-ча) (1931 Шел 29), запарщик – запа́рювач(-ча), запа́рювачка (1931 Шел 29), запиловщик (труб) – запиляч(-ча) (1931 Шел 29), запорщик – запі́рник(-ка́) (1931 Шел 29), заправщик – заправляч(-ча́) (1931 Шел 29), зарубщик – зару́б(уваль)ник(-ка) (1931 Шел 29), засыщик – засипа́льник(-ка) (1931 Шел 30), зачищальщик – зачища́льник(-ка) (1931 Шел 30), зацебенщик – щебрівник(-ка́) (1931 Шел 30), зеленик – зеленя́р(-ра́) (1931 Шел 31), зеркальщик – люстрівник(-ка́) (1931 Шел 31), зонтовщик – парасо́льник(-ка) (1931 Шел 31), издельщик – відрядник(-ка) (1931 Шел 32), затопщик – підпа́лювач(-ча) (1931 Шел 30), зацепщик (болванок) – зачіпа́льник(-ка) (1931

Шел 30), *изолировщик (керам.)* – *ізолівник(-ка)* (1931 Шел 32), *инструментальщик* – *струментар(-ря)* (1931 Шел 33), *испольщик* – *навіпельник(-ка)* (1931 Шел 34), *карьерщик (рабочий)* – *копняр(-ра)*, *кар'єрник(-ка)* (1931 Шел 36), *кафельщик* – *кахляр(-ра)* (1931 Шел 36), *качальщик (у пожар. насоса)* – *смокувальник(-ка)* (1931 Шел 36), *квасовщик* – *галунник(-ка)* (1931 Шел 36), *кидальщик* – *кидальник(-ка)* (1931 Шел 37), *кайловищик* – *кайлувальник(-ка)* (1931 Шел 34), *капильщик* – *гартівник(-ка)* (1931 Шел 34), *каменищик* – *муляр(-ра)* (1931 Шел 34), *камеронщик (при насосах)* – *камеронник(-ка)*, *смоківник(-ка)* (1931 Шел 35), *канавщик* – *канавник(-ка)* (1931 Шел 35), *кантовщик* – 1) (*посадчик*) – *кантувальник(-ка)*; 2) (*кожев.*) – *відпляшівник(-ка)* (1931 Шел 35), *каповщик* – *капівник(-ка)* (1931 Шел 35), *капсельщик* – *капсульник(-ка)*, *капсельник(-ка)* (1931 Шел 35), *кладовщик* – *комірник(-ка)* (1931 Шел 37), *клапанищик (перекрывающий клапана газа)* – *хлипачник(-ка)* (1931 Шел 37), *клеильщик* – *клéильник(-ка)* (1931 Шел 38), *клеймильщик*, *клеймовщик* – *тавро́вник* (1931 Шел 38), *клейщик* – 1) (*клеевар*) – *клеяр(-ра)*, 2) (*наклеивальщик*) – *клéильник(-ка)* (1931 Шел 38), *клепальщик* – 1) (*общее название*) – *клепальник(-ка)*; 2) (*заклепочник*) – *нютувальник(-ка)* (1931 Шел 38), *клеровщик* – *клерівник(-ка)* (1931 Шел 38), *кобальтовщик* – *кобальтівник(-ка)* (1931 Шел 38), *коверщик, -ца* – *килимник(-ка)*, *килимниця* (1931 Шел 39), *кольцовщик (метал. рабочий)* – *отвірник(-ка)* (1931 Шел 40), *конвертщик, -точник* – *конвэртник(-ка)* (1931 Шел 40), *конторщик* – *контóрник(-ка)* (1931 Шел 40), *коперщик* – *капáрник(-ка)* (1931 Шел 41), *копировщик* – *копійст(-ста)* (1931 Шел 41), *корабельщик* – *корабéльник(-ка)* (1931 Шел 41), *корзинщик* – *кошикар* (1931 Шел 41), *корчовщик* – *корчувальник(-ка)* (1931 Шел 42), *косовщик (подчищальщик)* – *косівник(-ка)* (1931 Шел 42), *крановщик* – 1) (*мастер водопров. кранов*) – *грантар*; 2) (*при подъемном кране*) – *зводар(-ря)* (1931 Шел 42), *красильник* – 1) (*тканей*) – *фарбівник(-ка)*, *фарбівниця*; 2) (*маляр*) – *фарбáр(-ря)*, *фарбáрка* (1931 Шел 43), *крахмальщик, -ца, -ник* – *крохмáльник(-ка)*, *крохмáльниця* (1931 Шел 43), *крепильщик* – *крéпильник(-ка)* (1931 Шел 43), *кроильщик (железа)* – *краяльник(-ка)* (1931 Шел 43),

крутильщик – крутильник(-ка) (1931 Шел 44), кубовщик – кубувальник(-ка), кубувальниця (1931 Шел 44), кузовщик – ящикар (1931 Шел 44), лазильщик (пожарн. друж.) – лазій (1931 Шел 45), лакировка – 1) (лакирование) – лякування; 2) (покров) – полякування (1931 Шел 45). лакировщик, лаковщик – лякувальник (-ка) (1931 Шел 45), ламповщик – 1) (обслуживатель ламп) – лямпівник(-ка); (производственник) – лямпар (1931 Шел 45), лекальщик (рабочий) – модляр (1931 Шел 45), лесосплащик – лісосплавник(-ка) (1931 Шел 46), дальномерщик – далекомірник (1928 Якубські 43), жалобщик – жалобник (1928 Якубські 52), застрельщик – застрільник (1928 Якубські 60), знаменщик – прапоровий (1928 Якубські 63), ламповщик – лямпар (1928 Якубські 82), маскировщик – маскувальник (1928 Якубські 87), надсмотрщик – наглядач (1928 Якубські 95), перебежчик – перекинець (1928 Якубські 123) та ін. Тобто тут з певними варіаціями, але бачимо такі основні суфікси в українських словах: -ач, -яр, -ик, -ець. У батьох випадках пуристи й використовували суфіксальний спосіб словотвору.

- прикметники з суфіксом **-тельн-**: двигательный – руховий, моторовий (1928 Гор 13), действие выразительное – виявна [виразна] дія (1928 Гор 13), действие изобразительное – виобразна дія (1928 Гор 13), заразительный – заразливий, заразний (1928 Гор 18), изобразительный – 1) виобразний; 2) образотворчий, образівий (1928 Гор 20), карательный – карний (1928 Гор 22), медлительный – забарливий, забарний (1928 Гор 27), метод излагательный – викладний метод (1928 Гор 27), зажигательный – запалюючий, запальний, содержательный – змістовний (1928 Гор 55), соединительный – сполучний (1928 Гор 55), сознательный – свідомий (1928 Гор 56), сообразительный – тямкий, догадливий (1928 Гор 56), соотносительный – співвідносний (1928 Гор 56), сострадательный – жалісливий (1928 Гор 56), сосудодвигательный – жило руховий (1928 Гор 56), старательный – старанний, дбайливий (1928 Гор 57), удовлетворительный – достатній, задовільний, задовольний (1928 Гор 61), утомительный – утомний, утомливий (1928 Гор 62), центростремительный – доосередковий, доцентровий (1928 Гор 65), чувствительный – 1) почутливий;

2) *чу́лий, чутливий* (1928 Гор 66), (1918 Євтимович 11), *заразительный – заразливий, чіпкий* (1918 Євтимович 12), *затруднительный – трудний, утрудливий, сутужний, прикрій* (1918 Євтимович 13), *защитительный – оборонний* (1918 Євтимович 13), *зрительный – оглядний* (1918 Євтимович 13), *извинительный – вибачний* (1918 Євтимович 13), *наблюдательный – доглядний* (1918 Євтимович 21), *настоятельный – пильний, наглий* (1918 Євтимович 23), *состязательный – спірний* (1918 Євтимович 50), *сравнительный – порівнюючий* (1918 Євтимович 50), *старательный – дбайливий, пильний, упадлиий* (1918 Євтимович 51), *стремительный – валкий, навальний* (1918 Євтимович 52), *строгательный – стружний* (1918 Євтимович 52), *стѣснительный – утискаючий, тісний* (1918 Євтимович 53), *томительный – томливий, нудливий, нудний* (1918 Євтимович 55), *убѣдительный – переконуючий* (1918 Євтимович 58), *уважительный – уважний, вартій уваги* (1918 Євтимович 59), *увлекательный, -о – знадний, -о, знадлиий, -о, зваблиий* (1918 Євтимович 59), *углоначертательный – куторнсовний* (1918 Євтимович 59), *удивительный – дивний, дивочний* (1918 Євтимович 59), *удовлетворительный – удовольняючий, задовольняючий, достатний, догодний* (1918 Євтимович 59), *уменьшительный – зменшаючий, помениуючий* (1918 Євтимович 60), *употребительный – уживний, ужитний, ужиточний* (1918 Євтимович 60), *утвердительный, -о – потверджуючий, стверджуючи* (1918 Євтимович 61), *утомнительный, -о – утомний, втомно* (1918 Євтимович 62), *центростремительный – центротяжний, досередочний* (1918 Євтимович 64), *чувствительный – 1) чулий, чутливий, почутливий; 2) уразливий, доткливий, дошкульний* (1918 Євтимович 66), *воспалительный – запальний* (1920 РУМедГалин 22), *впечатлительный – вражливий, дражливий* (1920 РУМедГалин 23), *вращательный – коловоротний, оборотний* (1920 РУМедГалин 23), *вспомогательный – помічний* (1920 РУМедГалин 24), *выделительный – впливний, видільний* (1920 РУМедГалин 25), *горячительный – гарячий* (1920 РУМедГалин 33), *дополнительный – додатковий* (1920 РУМедГалин 39), *дрожательный – двигтючий* (1920 РУМедГалин 39), *воспроизводительный – відтворний* (1931 СБТ 13), *впечатлительный – вразливий* (1931 СБТ 13), *вращательный – обертний,*

обертальный (1931 СБТ 13), *всасывательный* – *всисный* (1931 СБТ 13), *выделительный (орган)* – *видільний* (1931 СБТ 14), *выдыхательный* – *видишний* (1931 СБТ 14), *высиживательный* – *висидный* (1931 СБТ 14), *двигательный* – *руховий* (1931 СБТ 19), *дыхательный* – *дишний*, *дыхальный* (Г, СЖМ) (1930 СМузТ 7), *изобразительный* – *образотвірчий*, *образовый* (1930 СМузТ 9), *начинательный* – *початковий* (1930 СМузТ 17), *придыхательный* – *придиховий* (1930 СМузТ 23), *соединительный* – *сполучний* (1930 СМузТ 28), *стремительный (о темпе)* – *дуже швидкий* (1930 СМузТ 29), *ход поступательный* – *хід поступний* (1930 СМузТ 35), *часть заключительная* – *частина кінцева* (1930 СМузТ 36), *кирпичеделательный* – *цеглоробний* (1931 Шел 37), *кирпичеобжигательный* – *цеглопальний* (1931 Шел 37), *колебательный (контур)* – *коливний* (1931 Шел 39), *короочистительный* – *корочисный* (1931 Шел 41), *котлопитатель* – *живильник паровичный* (1931 Шел 42), *ледоделательный* – *льдоробний* (1931 Шел 45), *льдоделательный* – *льдоробний* (1931 Шел 47), *малочувствительный (прибор)* – *малочутливий* (1931 Шел 48), *бдительный* – *чуйний*, *невсипуций* (1928 Якубські 14), *безотлагательный* – *невідкладний*, *пильный* (1928 Якубські 15), *внимательный* – *уважний* (1928 Якубські 27), *водоохладительный* – *водоохолодний* (1928 Якубські 27), *воздухоплавательный* – *повітроплавний* (1928 Якубські 29), *всасывательный* – *всисный* (1928 Якубські 32), *вспомогательный* – *допомічний* (1928 Якубські 32), *действительный* – *дійсний* (1928 Якубські 45) та ін.

- прикметники, а саме колишні дієприкметники з дієслівними суфіксами *-а-*, *-у-*: *отвечающий* – *відповідний* (1928 Гор 2), *блуждающий* – *блудний* (1928 Гор 5), *бодрственный*, *бодрствующий* – *чуйний* (1928 Гор 5), *взаимодействующий* – *взаємодійчий*, *взаємодієвий* (1928 Гор 7), *воспринимающий* – *сприймальний* (1928 Гор 9), *галлюцинирующий* – *галлюцинативний* (1928 Гор 11), *задерживающий* – *затримний* (1928 Гор 17), *замыкающий*, *замыкательный* – *замичний* (1928 Гор 18), *дѣйствующая армія* – *дієва армія* (1918 Євтимович 10), *послѣдующий* – *наступний*, *потомний* (1918 Євтимович 35), *присугствующий* – *присутний* (1918 Євтимович 38), *ужасающий* – *страховитий*, *страшенний* (1918 Євтимович 59),

*болеутоляющий – болестримний (1920 РУМедГалин 13), быстрорастущий – ростовитий, прудкорослий (1920 РУМедГалин 15), воспламеняющийся – палкий, запальный, завогнений (1920 РУМедГалин 22), выбрасывающий – випорсний, випорсующий (1920 РУМедГалин 24), выдающийся – виставний, вистайний (1920 РУМедГалин 25), выступающий – вистаючий (1920 РУМедГалин 27), галоптирующий – нестримний, невтинний (1920 РУМедГалин 28), заживляющий – гійний, гоючий (1920 РУМедГалин 46), анестезирующий – анестезійний, знечульний (1931 СБТ 3), блуждающий – мандрівний (1931 СБТ 8), быстроростущий – скоророслий, ростовидний (1931 СБТ 9), викарующий – викарійний, заступний (1931 СБТ 11), выдающийся, *etipens* – висталий (1931 СБТ 13), выпадающий – випадний (1931 СБТ 14), вырождающийся – виродний (1931 СБТ 14), выступающий – виступний (1931 СБТ 14), консонирующий – консонантний, консоновний, консонанційний (1930 СМузТ 13), контрапунктирующий – контрапунктований (1930 СМузТ 13), концертирующий – концертвий (1930 СМузТ 13), лад сопутствующий – лад супровідний (1930 СМузТ 14), мех поперечный – мех поперечний (Г) (1930 СМузТ 15), модулирующий – модуляційний («Муз» 25 р. 61) (1930 СМузТ 16), ниспадающий – спадний (1930 СМузТ 17), партия концертирующая – партія концертвна (1930 СМузТ 20), астазирующий (магнит) – астазувальный (1931 Шел 2), бездействующий (пост, агрегат) – нечинний (1931 Шел 3), блуждающий (поток, волна) – мандрівний (1931 Шел 4), буквопечатающий (аппарат) – букводруківний (1931 Шел 6) быстросхватывающийся (цемент) – хуткотужавний (1931 Шел 7), вентилирующий (прибор, отверстие) – провітрювальний (1931 Шел 8) возрастающий (ток, сила) – расту́чий (1931 Шел 10), всасывающий (инжектор, труба) – всисний (1931 Шел 11), интегрирующий (счетчик, фотометр) – інтегрувальний (1931 Шел 33), коксующийся (уголь) – коксівний (1931 Шел 39), консервирующий (о бумаге) – консервувальний, консерваційний (1931 Шел 40), крутопадающий (пласт) – крутоспадний (1931 Шел 44), легкорвующийся (канат, тросс) – рвачкий (1931 Шел 45), ломающий (момент, усилие) – ламальный, ламний (БдС) (1931 Шел 47), маслообрабатывающий (о промышлен., деле) – олієобробний*

(1931 Шел 48), мехосиивающий (о машине) – хутрозиивний (1931 Шел 53), намагничивающий (ток, сила) – магнетувальний (1931 Шел 56), обеспыливающий (об устройстве) – знепорошувальний (1931 Шел 59), обрабатывающий (о промышленности) – обробний (1931 Шел 60), окрашивающий (раствор, пламя) – барвний (1931 Шел 62), омывающий (пар) – обмивний (1931 Шел 62), опережающий (ток, уголь) – випередний (1931 Шел 62), опрокидывающий (момент, усилие) – перекидальний (1931 Шел 62), отсасывающий (провод, фидер) – відсисний (1931 Шел 67), отталкивающий (о силе) – відитовхний (1931 Шел 67), оттягивающий (тросс) – відтяжний (1931 Шел 67), охлаждающий (змеевик) – охолóдний (1931 Шел 67), переkreщивающийся (провод, катушка, дорога) – перехрєсний, (по)перехрещуваний (1931 Шел 70), печатающий (барабан) – друківний (1931 Шел 72), блуждающий – мандрівний (1928 Якубські 17), вращающийся – поворотний (1928 Якубські 31), главнокомандующий – головнокомандувач (1928 Якубські 39), двигающийся, движущийся – рухомий, рушний (1928 Якубські 44), действующий – дієвий, чинний (1928 Якубські 46), демаскирующий – де маскувальний (1928 Якубські 46), детонирующий – детонаційний (1928 Якубські 47), замыкающий – (звание) замикальний (1928 Якубські 58), заряжающий – заряджальник (1928 Якубські 60), изолирующий – ізоляційний (1928 Якубські 65), индуктирующий – індуктувальний (1928 Якубські 65), направляющий – напрямний (1928 Якубські 97), обеспечивающий – забезпечальний (1928 Якубські 104), обтюрирующий – обтураційний (1928 Якубські 106), оседающий – осідний (1928 Якубські 113), останавливающий – зупинний (1928 Якубські 114), отствующий – відсутній (1928 Якубські 119), охлаждающий – охолóдний (1928 Якубські 119), перекривающий – перекривний (1928 Якубські 125), поворачивающий – повертальний (1928 Якубські 130), поглощающий – вбирний (1928 Якубські 130), подающий – подавальний (1928 Якубські 130), предупреждающий – упередний (1928 Якубські 143), прикрывающий – прикривний (1928 Якубські 145), регулирующий – регуляційний (1928 Якубські 162), рефлектирующий – відбивний (1928 Якубські 163), самодействующий – самочинний (1928 Якубські 166), скрывающийся – що

ховається (1928 Якубські 172), *следующий* – *наступний* (1928 Якубські 173), *соответствующий* – *відповідний* (1928 Якубські 177), *удушающий* – *задушливий* (1928 Якубські 197), *успокаивающий* – *заспокоювальний* (1928 Якубські 201), *уступающий* – *поступальний* (1928 Якубські 201), *фланкирующий* – *фланкувальний* (1928 Якубські 203), *цементирующий* – *цементувальний* (1928 Якубські 207)

Також подекуди в декількох словниках трапляється пурифікація прикметників із суфіксами на **-очн(ий)**, **-ечн(ий)**: *клеточный* – *клітинний* (1928 Гор 23), *мышечный* – *м'яснєвий*, *м'язовий* (1928 Гор 29), *безостаковочный* – *безустанний*, *безупинний*, *безперестанний*, *невпинний* (1918 Євтимович 1).

З наведених усіх цих численних прикладів, за нашими спостереженнями, суфіксальна субституція була доволі поширеним явищем під час укладання тодішніх словників з перекладом на українську.

Також вплив пуризму в словниках можемо спостерігати на прикладі уникнення в прикметниках калькування складників **-подібний**, **-видний**: *волнообразный* – *хвилистний*, *хвилястий* (1918 Євтимович 5), *стекловидный* – *стеклистий* (1918 Євтимович 51), *винтообразный* – *сверликуватий*, *гвинтуватий*, *шрубуватий* (1920 РУМедГалин 18), *воронкообразный* – *лійкуватий* (1920 РУМедГалин 22), *газообразный* – *легкий*, *улетний*, *газуватий* (1920 РУМедГалин 27), *грушевидный* – *грушковатий* (1920 РУМедГалин 34), *дугообразный* – *луковатий*, *вилукуватий* (1920 РУМедГалин 39), *женокподобный* – *жінкуватий* (1920 РУМедГалин 44), *звездообразный* – *зористий*, *звіздатий* (1920 РУМедГалин 50), *кругообразный* – *круглястий* (1920 РУМедГалин 63), *листообразный* – *листуватий* (1920 РУМедГалин 66), *ложкообразный* – *ложкуватий* (1920 РУМедГалин 67), *метлообразный* – *мітластий* (1920 РУМедГалин 70), *пальцеобразный* – *пальцюватий*, *пальчастий* (1920 РУМедГалин 89), *червеобразный* – *(х)робаковий*, *кільчастий* (1920 РУМедГалин 139), *шаровидный* – *кулястий*, *округлий* (Грін.) (1920 РУМедГалин 141), *языкообразный* – *язикуватий* (1920 РУМедГалин 143), *яйцевидный* – *яйкуватий*, *яйчастий*, *яйцеватий* (1920 РУМедГалин 144),

вееорообразный – віялуватий (1931 СБТ 10), вилообразный – жилкуватий, розсохуватий (1931 СБТ 11), винтообразный – гвинтуватий (1931 СБТ 11), волокнообразный – волокнуватий (1931 СБТ 12), волосообразный – волосуватий (1931 СБТ 12), воронкообразный – лійкуватий (1931 СБТ 13), гороховидный – горохуватий (1931 СБТ 18), гробовидный – грибуватий (1931 СБТ 18), грушевидный – грушуватий (1931 СБТ 18), женоподобный – жонуватий (1931 СБТ 22), жилообразный – жилуватий (1931 СБТ 23), яйцевидный – яйцюватий (1931 СБТ 89), гаммообразный – гамоподібний (1930 СМузТ 4), бутылкообразный (электрод) – пляшкуватий (1931 Шел 6), вееорообразный (рупор, антенна) – віялуватий (1931 Шел 8), газообразный (о теле, состоянии) – гáзовий, газуватий (1931 Шел 14), кругообразный (о движении воды в мойке) – коловий (1931 Шел 43), вилкообразный – вилкуватий (1928 Якубські 25), винтообразный – гвинтуватий (1928 Якубські 26), вронкообразный – лійкуватий (1928 Якубські 30), грушевидный – груш[к]уватий (1928 Якубські 43), желатинообразный – желятинуватий (1928 Якубські 53), зигзагообразный – зигзагуватий (1928 Якубські 63), крогообразный – колуватий (1928 Якубські 80), крышеобразный – дахуватий (1928 Якубські 80), кольцообразный – кільцюватий (1928 Якубські 74), маслообразный – оліюватий (1928 Якубські 87), однообразный – одноманітний (1928 Якубські 109), порошкообразный – горошкуватий (1928 Якубські 139) та ін.

Тут мусимо зауважити, що не в кожному словнику були виявлені приклади подібного пуризму. До прикладу, у «Словник термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування» не виявлено нічого, «Словник музичної термінології» містить поодинокі випадки субституції або заміщення не відбувається взагалі: *секвенцеобразный – секвенцеподібний* (1930 СМузТ 26). За нашими дослідженнями, «Практичний словник виробничої термінології» має лише чотири прояви.

Впливу пуризму зазнали також слова із числівниковими формантами **двох, трьох, чотирьох** та подібними у складних словах. Це проявляється в опущенні приголосної «х»: *двухгодинный, двухлетний – дворічний, дволітній*

(1928 Гор 13), *трехлетка* – *трирічка*, *трилітка* (1928 Гор 60), *трехлетний*, *трехгодовой* – *трирічний*, *трилітний* (1928 Гор 60), *четырёхгодовой*, *четырёхлетний* – *чотирирічний*, *чотирилітний* (1928 Гор 66), *четырёхлетка* – *чотирирічка*, *чотирилітка* (1928 Гор 66), *двухсторонний* – *двобічний*, *обобічний* (1920 РУМедГалин 36), *трехстворчатый* (*tricuspidalis*) – *троїстий* (1920 РУМедГалин 130), *четырёхугольный* – *чотирьокутник* (1920 РУМедГалин 140), *четырёхногие* – *чотириногі* (1931 СБТ 85), *четырёхглавый* – *чотириголовий* (1931 СБТ 85), *четырёхголосный* – *чотириголосний* (1930 СМузТ 36), *четырёхзвучный* – *чотиризвуковий* (1930 СМузТ 36), *четырёхстрочный* – *чотирирядковий* (1930 СМузТ 36), *двухместный* (*автомобиль*, *коляска*) – *двоособовий* (1931 Шел 19), *двухпутный* (*о движении*, *мосте*) – *двоколіїний* (1931 Шел 19), *двухсторонний* – *двобічний* (1928 Якубські 44), *четырёхколёсный* – *чотириколісний* (1928 Якубські 210).

Таких слів порівняно не багато, проте це можна пояснити скоріше тим, що складних слів з подібними числівниковими формантами в принципі є менше.

Далі розглянемо вплив пуристичних тенденцій на дієприкметники. Відомо, що сучасна українська мова тяжіє до уникнення активних дієприкметників, всіляко обмежуючи їхній ужиток на різних рівнях. Годішні мовознавці, лінгвісти, філологи, лексикографи теж були схильні притримуватися подібної тенденції, вважаючи, що активні дієприкметники українській мові не властиві.

Ми можемо простежити це на наступних прикладах, де відбувається заміна активних дієприкметників на **-чий, -ча, -че; -ший, -ша, -ше**: *переросший* – *перерослий* (1928 Гор 40), *установившийся* – *сталий* (1928 Гор 62), *изголодавшийся* – *зголоднілий* (1920 РУМедГалин 52), *изнервничавшийся* – *знервований* (1920 РУМедГалин 52), *лопнувший* – *луслий*, *луснутый* (1920 РУМедГалин 67), *многоумерший* – *завмерлець* (1920 РУМедГалин 71), *опухший* – *запухлий*, *опухлий*, *запухлий* (1920 РУМедГалин 85), *потрескавшийся* – *репаний* (1920 РУМедГалин 99), *приросший* – *прирослий* (1920 РУМедГалин 103),

разбухший – набряклий, набубнявілий (1920 РУМедГалин 109), *распльвишийся – розпливний* (1920 РУМедГалин 111), *свернувшийся – зсілий* (1920 РУМедГалин 116), *вымерший – вимерлий* (1931 СБТ 14), *выродившийся – звироднілий* (1931 СБТ 14), *загнившийся – загнилий* (1931 СБТ 23), *запавший – запалий* (1931 СБТ 24), *изголодавшийся – зголоднілий* (1931 СБТ 26), *набухший – набряклий* (1931 СБТ 42), *похудевший – схудлий* (1931 СБТ 58), *почерневший – зчорнілий, почорнілий* (1931 СБТ 58), *привыкший – звиклий* (1931 СБТ 59), *прилипший – прилиплий* (1931 СБТ 60), *приросший – прирослий* (1931 СБТ 60), *проросший – пророслий* (1931 СБТ 61), *разбухший – набряклий* (1931 СБТ 63), *разбухший – набряклий* (1931 СБТ 63), *распустившийся (цветок) – розпуканий* (1931 СБТ 65), *распухший – розпухлий* (1931 СБТ 65), *сгнивший – зогнилий* (1931 СБТ 68), *созревший – достиглий* (1931 СБТ 72), *треснувший – тріснутий* (1931 СБТ 77), *увявший – зів'ялий* (1931 СБТ 78), *заболевший – що захворів* (1928 Якубські 54), *строжайший – найсуворіший* (1928 Якубські 186) та деякі інші, переважно зі «Словник біологічної термінології».

З іншого боку, варто зауважити, що подібні активні дієприкметники не були виявлені не в усіх обстежених словниках.

Певну увагу тодішніх пуристів привернули також деякі пасивні дієприкметники. Зокрема це дієприкметники теперішнього часу із закінченням на **-мий**. Щоправда, наше дослідження дозволило виявити лише по кілька прикладів у кількох словниках: *возбудимый – збудливий, збудний* (1928 Гор 8), *воспроизводимый – відтворюваний* (1928 Гор 9), *неисправимый – невиправний, непоправний* (1928 Гор 32), *возгораемый – палкий, горючий* (1918 Євтимович 5).

Ще однією досить цікавою особливістю, яку вдалося виявити під час дослідження, є заміна чоловічого роду іменника на **жіночий**. При цьому основна форма запозичених термінів залишається без істотних змін: *анализ – аналіза, рózслід* (1928 Гор 2), *биогенезис – біогенéза* (1928 Гор 5), *генезис – генéза* (1928 Гор 11), *зал актовый – áктова зáля* (1928 Гор 17), *медаль – медáля* (1928 Гор 27), *невроз – неврóза* (1928 Гор 31), *округ учебный – шкільна́ округá* (1928 Гор 36), *психоанализ – психоаналіза* (1928 Гор 48), *психогенезис – психогенéза* (1928 Гор

48), *психоз* – *психóза* (1928 Гор 48), *психоневроз* – *психоневрóза* (1928 Гор 48), *самоаналіз* – *самоаналіза* (1928 Гор 52), *екстаз* – *екста́за* (1928 Гор 68), *архів* – *архива* (1918 Євтимович 1), *медаль* – *медаля* (1918 Євтимович 19), *пароль* – *гасло, пароля* (1918 Євтимович 30), *параллель* – *параллєля, рівнолежннк, рівнобіжннк* (1918 Євтимович 30), *фільтр* – *фільтра* (1918 Євтимович 63), *флетист* – *флейтиста* (1918 Євтимович 63), *юрисконсульт* – *юриста* (1918 Євтимович 69), *адреналін* – *адреналіна* (1920 РУМедГалин 2), *вольт* – *вольта* (1920 РУМедГалин 22), *карантин* – *карантана* (1920 РУМедГалин 57), *ланолин* – *ляноліна* (1920 РУМедГалин 65), *лимонад* – *лимонада* (1920 РУМедГалин 66), *мигрень* – *мігрена* (1920 РУМедГалин 70), *невроз* – *невроза* (1920 РУМедГалин 78), *автолиз* – *автолиза* (1931 СБТ 1), *анабіоз* – *анабіоза* (1931 СБТ 3), *анастомоз* – *анастомоза* (1931 СБТ 3), *бактеріоліз* – *бактеріоліза* (1931 СБТ 6), *газообмен* – *газообміна* (1931 СБТ 14), *симбіоз* – *симбіоза, сужиття* (1931 СБТ 69), *синапсис* – *синапса* (1931 СБТ 69), *тахигенез* – *тахігенеза* (1931 СБТ 76), *травматотаксис* – *травматотакса* (1931 СБТ 77), *вокаліз* – *вокалза* (1930 СМузТ 3), *галопад* – *гальопада* (1930 СМузТ 4), *зал* – *заля* (1930 СМузТ 8), *парафраз* – *парафраза* (1930 СМузТ 20), *пастораль* – *пастораля* (1930 СМузТ 20), *септоль* – *септоля* (1930 СМузТ 27), *аналіз* – *аналіза* (1931 Шел 1), *бензин* – *бензина* (1928 Якубські 15), *вазелин* – *вазеліна* (1928 Якубські 21), *округ* – *округа* (1928 Якубські 110), *штурм* – *штурма* (1928 Якубські 213).

3.3. Лексичний пуризм

Лексичний пуризм, за нашими даними, виявляється тоді, коли в українському перекладі подавалося або зовсім інше ціле слово, запропоноване на основі питомих ресурсів української мови, або модифікувалась якась його частина.

Погляньмо спочатку на виявлені українські терміни замість іншомовних. Ця група пуристичних слів становить найбільшу кількість у порівнянні з наступними групами, які будуть описані: *амнезія* – *амнезія, непам'ятання*,

забуття (1928 Гор 1), анамнеза – анамнѐза, розпит (1928 Гор 2), балл – бал, значка (1928 Гор 3), давление – тиснення (1928 Гор 12), дегенерат – дегенерáт, виродженець (1928 Гор 13), каллиграфія – калігрáфія, краснопис (1928 Гор 22), капилляр – капіляр, волосник (1928 Гор 22), параллельный – рівнобіжний, паралéльний (1928 Гор 40), перцепція – перцѐпція, вчуття (1928 Гор 41), посылка – засновок (1928 Гор 43), фактор – чинник, фактор (1928 Гор 63), эготизм – еготизм, самопідкрéслювання (1928 Гор 68), эквивалент – еквівалéнт, рівновáртість (1928 Гор 68), експеримент – експеримéнт, дóслід; спрóба (1928 Гор 68), алюміній – глинець, алюмінъ (1918 Євтимович 1), амбразура – бійниця (1918 Євтимович 1), арсенал – арсенал, збрóївся (1918 Євтимович 1), вата – бавовна, бавелна, вата (1918 Євтимович 3), велосипед – самокат (1918 Євтимович 3), водомет – водограй (1918 Євтимович 5), горизонталь – горізонताля, позем-лінія (1918 Євтимович 8), горизонт – горізонт, видокруг, небозвід, кругозір, обрїй, позем (1918 Євтимович 8), градусник – тепломір (1918 Євтимович 8), діаметр – поперечник, прогін, діаметр (1918 Євтимович 9), циркуляр – обіжник, окружник, циркуляр (1918 Євтимович 65), цирюльннк – цілюрник, голій, голяр (1918 Євтимович 65), щупало – мацун (1918 Євтимович 68), експерт – експерт, знавець, тямець (1918 Євтимович 69), екстракт – витяжка, विकіп, екстракт (1918 Євтимович 69), элемент – элемент, початок, первісток (1918 Євтимович 69), эскадрон – шкадрон, швадрон, сотня (1918 Євтимович 69), юрисдикція – присуд (1918 Євтимович 69), юрист – правник, юриста (1918 Євтимович 69), ящер – ящур, лусковець (1918 Євтимович 70), аблактиция (ablactatio) – відлучення дитини (від покорму) (1920 РУМедГалин 1), аблефария – безвія, відсутність вій (1920 РУМедГалин 1), аборт (abortus) – вибрудок, впливок (1920 РУМедГалин 1), абсорбація – всмоктування (1920 РУМедГалин 1), аденома – жовняк (1920 РУМедГалин 2), азот – душень (1920 РУМедГалин 2), акцент – наголос, натиск (1920 РУМедГалин 3), альвеола – чарунка, дучка (1920 РУМедГалин 3), алюминий – глинець (1920 РУМедГалин 3), аммиак – смородець (1920 РУМедГалин 4), амнезия – забуття (1920 РУМедГалин 4), ампутация –

утинання (1920 РУМедГалин 4), ангина – зівниця, ослизниця носопролику, задавлячка (1920 РУМедГалин 4), антидот – протиотрута (1920 РУМедГалин 5), антисептика – протизаразнення (1920 РУМедГалин 5), артефакт – штучність (1920 РУМедГалин 7), сколіоз – хребникозбочення (1920 РУМедГалин 119), слабительное (*purgans*) – проносне, пурганець, пулбане (1920 РУМедГалин 119), спазм – стиски, спазма, скорч (1920 РУМедГалин 124), сталь (*acies*) – криця (1920 РУМедГалин 125), столбняк (*tetanus*) – прямець, правець, остовпіння (1920 РУМедГалин 126), сукровиця – пасочина, сокірниця (1920 РУМедГалин 127), сухотка (*tabes*) – сухоти (1920 РУМедГалин 127), температура – теплина (1920 РУМедГалин 128), термометр – тепломір, тепломірник (1920 РУМедГалин 129), торф – торф, ропша (1920 РУМедГалин 129), трахея – дихавка, дихало, дишник (1920 РУМедГалин 130), триппер (*gonorrhoea*) – збуриця, сечівниковиця (1920 РУМедГалин 130), фагоциты (*phagocytes*) – пожернокомірки (1920 РУМедГалин 135), фантазія – мріяння, химера (1920 РУМедГалин 135), фермент – шумило, бродило, підчинка (1920 РУМедГалин 136), фільтр – цідило, цідильце, фільтра (1920 РУМедГалин 136), фуникуліт – мутузниця (1920 РУМедГалин 137), функція – чинність (1920 РУМедГалин 137), характер – вдача, натура, норів (1920 РУМедГалин 137), хлорофіл – зеленник (1920 РУМедГалин 137), хмель – горичка (1920 РУМедГалин 137), аборт – викидень (1931 СБТ 1), альвеола – дучка (1931 СБТ 2), анемія – недокрів'я (1931 СБТ 3), аномалія – ненормальність (1931 СБТ 3), антисептика – відзаразнення (1931 СБТ 4), апельсин – помаранча (1931 СБТ 4), бронх – дишка (1931 СБТ 9), василек – волошка (1931 СБТ 10), дезинфекція – знезаразнення (1931 СБТ 19), дентин – зубовина (1931 СБТ 19), депресія – пригнічення (1931 СБТ 19), діаметр – поперечник (1931 СБТ 20), діафрагма – перепона (1931 СБТ 20), заліза, *glandula* – залоза (1931 СБТ 22), земляника – суніця (1931 СБТ 25), зонтик, *umbella* – окружок (1931 СБТ 25), ихтиолог – рибознавець (1931 СБТ 27), капіляр (волосний суд) – жилка волоскувата (1931 СБТ 28), клімат – підсоння (1931 СБТ 29), радіус – промінь (1931 СБТ 63), стрекоза – бабка (1931 СБТ 74), трофоцит – клітина живилець (1931 СБТ

78), *фарфорка* – *порцеляник* (1931 СБТ 80), *ферментация* – *шумування* (1931 СБТ 81), *флора* – *рослинність* (1931 СБТ 81), *функция, functio* – *відправа* (1931 СБТ 81), *халаза* – *скрутень* (1931 СБТ 82), *хромоген* – *барвник* (1931 СБТ 83), *циклопия* – *одноокість* (1931 СБТ 84), *циркуляція* – *обіг* (1931 СБТ 84), *шприц* – *шприц, сикавка* (1931 СБТ 86), *щурка, Merops apiaster* – *бджолоїдка* (1931 СБТ 86), *експрементатор* – *спробник* (1931 СБТ 87), *вокаліст* – *співець* (1930 СМузТ 3), *канифоль* – *кольофонія, живиця* (1930 СМузТ 11), *нюансировка* – *відтінювання, нюансування* (1930 СМузТ 18), *реквием* – *журноспів урочистий, реквієм* (1930 СМузТ 25), *фонетика* – *звучня, фонетика* (1930 СМузТ 34), *форсирование (звука)* – *натужування, форсування* (1930 СМузТ 35), *эф (в скрипке)* – *голосниця, еф* (1930 СМузТ 37), *беседка (строит.)* – *альтанка* (1931 Шел 4), *бороздильник (сель.-хоз.)* – *ра́ло* (1931 Шел 5), *галька* – *ріль(-ні)* (1931 Шел 15), *гандшпуг (речн.)* – *важниця* (1931 Шел 15), *горизонталь (геод.)* – *позéмина, горизонтáля* (1931 Шел 16), *камфорка (плитная)* – *фоєрка* (1931 Шел 35), *керосинка* – *гасниця* (1931 Шел 37), *библиотека* – *книгозбірня* (1928 Якубські 16), *горелка* – *пальник* (1928 Якубські 40), *горизонт* – *обрій* (1928 Якубські 40), *горизонталь* – *поземина* (1928 Якубські 41), *диагональ* – *косина* (1928 Якубські 47), *завод* – *виробня* (1928 Якубські 55), *кипятильник* – *окріпник* (1928 Якубські 72), *масштаб* – *мірило* (1928 Якубські 87), *одышка* – *дыхавиця* (1928 Якубські 109), *окоп* – *шанець* (1928 Якубські 110), *олово* – *ципа* (1928 Якубські 110), *оранжевый* – *жовтогарячий* (1928 Якубські 111), *отвертка* – *розширубник* (1928 Якубські 115), *параллель* – *рівнолежник* (1928 Якубські 121), *паяльник* – *лютівник* (1928 Якубські 122), *уровень (прибор)* – *поземниця* (1928 Якубські 200), *циркуляр* – *обіжник* (1928 Якубські 208) та ін. Через усі ці приклади спостерігаємо потужну термінотворчу діяльність тих часів. З іншого боку, спостерігаємо разом із пропонованим українським терміном часто й майже незмінну форму запозиченого слова в перекладі. Таким чином, це свідчить про поміркованість настроїв укладачів словників.

Далі поглянемо на групу виявлених слів подібну до попередньої – групу, яка підкреслює перевагу загальнонародної лексики: *дефект* – *дефéкт*,

недостáча, хиба (1928 Гор 14), хрестоматія – читанка, хрестоматія (1928 Гор 65), чернильниця – каламár, чорнилиця (1928 Гор 66), чистописание – краснопис (1928 Гор 66), ячейка – осередок (1928 Гор 69), армія – армія, війско, потуга (1918 Євтимович 1), аттестат – атестат, свідоцтво, матура (1918 Євтимович 1), бандит – розбійник, розбишака, харциз, опришок (1918 Євтимович 1), барабан – барабан, тарабан (1918 Євтимович 1), винт – гвинт, шруб, шруба (1918 Євтимович 4), гимнастика – гімнастика, руханка (1918 Євтимович 7), главнокомандуючій – гетьман (1918 Євтимович 7), алкоголь – алькоголь, винець, спирт (1920 РУМедГалин 3), амплітуда – розмах (1920 РУМедГалин 4), аналіз – розклад, розбір (1920 РУМедГалин 4), вибрація (*vibratio*) – двигтіння, дрижання, мигтіння (1920 РУМедГалин 18), водопровод – водотяг (1920 РУМедГалин 20), головокружение – запаморока (1920 РУМедГалин 33), гроб – труна, домовина, гріб (1920 РУМедГалин 34), дантист – зубник, зубарь, дантист (1920 РУМедГалин 35) дождевик – порхавка (1931 СБТ 21), злаки – колосківці, зернівці (1931 СБТ 25), извилина – закрут (1931 СБТ 26) нажива – живець (1931 СБТ 43), пеликан – баба (1931 СБТ 52), персик – бросква (1931 СБТ 54), гимн – гімн, славоспів (1930 СМузТ 4), эвфония – милозвучність, евфонія (1930 СМузТ 36), экзерсис – вправа, екзерсис (1930 СМузТ 36), эхо – луна, відголос (1930 СМузТ 37), броня – пánцер (1931 Шел 5), вентиляция – провітрювання (1931 Шел 8), вертушка (*гидр.*) – млинóк(-ка) (1931 Шел 8), лазарет – шпитáль (1931 Шел 45), лебедка – катеринка (1928 Якубські 82), легенда – пояснення (1928 Якубські 82), острогубцы – острогубці (1928 Якубські 114), портянка – опуча (1928 Якубські 139), процент – відсоток (1928 Якубські 152), стелажы – риштовання (1928 Якубські 182), фон – тло, тлі (1928 Якубські 204), хлопок – бавовна (1928 Якубські 205), чехол – покривець (1928 Якубські 210), шалаши – курінь (1928 Якубські 211) та ін.

- кальковані замітники слів: эгоистический – егоїстичний, себелюбний (1928 Гор 68), остроугольный – гострокутний (1918 Євтимович 29), автогипноз – самозасин (1920 РУМедГалин 1), автодигестия – самоотравління (1920

РУМедГалин 1), *автоинтоксикация* – *самозатруєння* (1920 РУМедГалин 1), *автолиз* – *саморозклад* (1920 РУМедГалин 1), *автоскопия* – *самоогляд* (1920 РУМедГалин 1), *автофагия* – *самоїдство* (1920 РУМедГалин 1), *аглоссия* – *безрічча* (1920 РУМедГалин 2), *безболезненность* – *безбілля* (1920 РУМедГалин 9), *светобоязнь* – *світложох* (1920 РУМедГалин 116), *тазомер* – *мискомір* (1920 РУМедГалин 128), *угломер* – *кутомір* (1920 РУМедГалин 132), *фотометр* – *світомір* (1920 РУМедГалин 136), *фотофобия* – *світоляк* (1920 РУМедГалин 136), *автофагия* – *самопоїдання* (1931 СБТ 1), *гетерофилия* – *різнолистість* (1931 СБТ 16), *камнеломка* – *ломикамінь* (1931 СБТ 28), *криофильный* – *холодолюбний* (1931 СБТ 32), *полигибрид* – *багатомішанець* (1931 СБТ 57), *фотобояння* – *світлобояння* (1931 СБТ 81), *дуэтный* – *двоспівний*, *двогровий*, *дуетний*, *дуетовий* (1930 СМузТ 7), *монофония* – *одноголосся*, *монофонія* (1930 СМузТ 16) та ін. Так є ще зміна порядку компонентів навпаки: *мухоловка* – *ловимуха* (1931 СБТ 42)

В окремих випадках спостерігаємо напівкальковані утворення: *автономный* – *самозаконний* (1928 Гор 1), *аморальность* – *аморальність*, *безморальність* (напівпуристичне утворення – уживання укр. префікса) (1928 Гор 1), *благонравие* – *доброзвичайність*, *звичайність* (1928 Гор 5), *антитоксин* – *протиотруття* (1920 РУМедГалин 5), *аритмия* – *безритмів'я* (1920 РУМедГалин 6), *атипичный* – *нетипиковий* (1920 РУМедГалин 7), *аффония* – *безголосся* (1920 РУМедГалин 8), *бинокулярный* – *двоочний* (1920 РУМедГалин 11), *газомер* – *газомір* (1920 РУМедГалин 27), *гидрофобия* – *водожох*, *водоляк* (1920 РУМедГалин 29), *глазомер* – *окомір* (1920 РУМедГалин 31), *мочегонное* – *сечегін* (1920 РУМедГалин 72), *радиоактивный* – *радіочинний* (1920 РУМедГалин 108), *аморфность* – *безморфність* (1931 СБТ 3) *аритмия* – *безритмів'я*, *аритмія* (1930 СМузТ 1), *атональность* – *безтональність*, *атональність* (1930 СМузТ 2), *обертон* – *надтон*, *частковий тон*, *обертон* (1930 СМузТ 18), *азокраситель (текст.)* – *азобарвник* (1931 Шел 1), *динамометр* – *силомір*, *динамометр* (1931 Шел 21), *полемет* – *кулемет* (1928 Якубські 153).

ВИСНОВКИ

1. Аналіз вітчизняних та іноземних джерел із проблематики пуризму дав нам підстави запропонувати авторський варіант визначення поняття «пуризм»: пуризм – це вплив суспільства загалом та окремих індивідів на мову з метою успішного її подальшого розвитку відповідно до національних потреб та цінностей суспільства.

2. Слідом за українськими науковцями, ми розмежовуємо пуризм на таких рівнях мови: звуковий, морфемний та лексичний.

На звуковому рівні консонантизму, за нашими даними, найчастіше простежується субституція ([ф] - [г]: *арифметика* – *арит^тмэтика*, [г] - [г]: *граната* – *граната*), рідше натрапляємо на звуження дифтонгів ([ау] - [ав]: *аудиторія* – *авдиторія*, *пауза* – *павза*). Нечасто трапляються приставні приголосні ([г]: *ура* – *гурра*, *слава*, *истерія* – *гістерія*).

Морфемний вид пуризму, за нашими даними, репрезентований найбільшою кількістю й різноманітністю форм. Дуже часто простежується заміщення невластивих українській мові суфіксів. Прикметним є те, що для окремих категорій найменувань (істоти, абстрактні поняття й терміни, предмети) укладачі проаналізованих словників добирали відповідні форманти:

- назви неістот: *выдержка* – *витриманість* , *выучка* – *вивчення*, *командировка* – *командируванн^я*, *відрядження*, *лепка* – *ліпінн^я*, *добродетель* – *чеснота*, *доброчесність* та ін.;

- найменування істот: *внушитель* – *всилювач*, *отправитель* – *посилач*, *воспитатель* – *виховник*, *губитель* – *згубця*, *переводчик* – *перекладчик*, *перекладач*, *тлумач*, *товмач* тощо;

- назви предметів: *глушитель* – *глушник*, *сжиматель* – *стискач*, *роторасширитель* – *роззявляч* і т.ін.

Певні тенденції простежуються й при перекладі ад'єктивів, наприклад: *воздухоплавательный* – *повітроплавний*, *всасывательный* – *всисний*, *вспомогательный* – *допомічний*. Колишні дієприкметники, що набули повністю

ад'єктивної семантики, також посіли своє місце в арсеналі термінів, утворених на базі національної афіксальної системи: *отвечающий* – *відповідний*, *блуждающий* – *блудний*, *бодрственный*, *бодрствующий* – *чуйний*. Подекуди в декількох словниках трапляється пурифікація прикметників із суфіксами - **очн(ий)**, -**ечн(ий)**: *клеточный* – *клітинний*, *мышечный* – *м'ясневий*, *м'язовий*.

Обстежені лексикографічні джерела фіксують невелику кількість перекладених дієприкметників теперішнього часу на –*мий*, а саме: *возбудимый* – *збудливий*, *збудний*, *воспроизводимый* – *відтворюваний*, *неисправимый* – *невиправний*, *непоправный*, *возгораемый* – *палкий*, *горючий* та ін.

На граматичному рівні цікавою особливістю, яку вдалося виявити під час дослідження, є заміна чоловічого роду іменника на **жіночий**. При цьому основна форма запозичених термінів залишається без істотних змін: *анализ* – *аналіза*, *рѳзслѳд*, *биогеѳезис* – *біоґенѳза*, *геѳезис* – *ґенѳза*, *зал актовый* – *актова заля*, *медаль* – *медаля*, *невроз* – *неврѳза*, *округ учебный* – *шкільна округа*, *анализ* – *аналіза*, *бензин* – *бензина*, *вазелин* – *вазеліна* тощо.

На **лексичному** рівні група пуристичних слів становить найбільшу кількість, порівняно з іншими виявленими групами. Нерідко разом із пропонованим українським терміном подається майже незмінна форма запозиченого слова в перекладі, що є свідченням про поміркованість настроїв укладачів словників, наприклад: *амнезия* – *амнезія*, *непам'ятання*, *забуття*, *анамнеза* – *анамнеза*, *розпит*, *балл* – *бал*, *значка*, *давление* – *тиснення*, *дегенерат* – *деґенерат*, *виродженець*, *каллиграфия* – *каліґрафія*, *краснопис*.

Досить помітною є група лексем, яка підкреслює перевагу загальнонародної лексики: *дефект* – *дефе́кт*, *недостáча*, *хиба*, *хрестоматия* – *читанка*, *хрестоматія*, *чернильница* – *каламáр*, *чорнилиця*, *чистописание* – *краснопис*, *ячейка* – *осере́док*, *армія* – *армія*, *війско*, *потуга*, *бандит* – *розбійник*, *розбишака*, *харциз*, *опришок*.

Нерідко трапляються й кальковані замітники слів: *эгоистический* – *егоїстичний*, *себелюбный*, *остроугольный* – *гострокутний*, *автогіпноз* – *самозасин*, *автодигестия* – *самотравління*, *автоинтоксикация* –

самозатруєння, автолиз – саморозклад, автоскопия – самоогляд, автофагия – самоїдство.

В окремих випадках спостерігаємо напівкальковані утворення: *автономный – самозаконний, аморальность – аморальність, безморальність* (напівпуристичне утворення – уживання українського префікса), *благовраие – доброзвичайність, звичайність, антитоксин – протиотруття, аритмия – безритмів'я, аффония – безголосся, бинокулярний – двоочний.*

3. Характер проявів та кількість різняться залежно від призначення словника, але загалом дослідження підтвердило здатність реалізації широких термінологічних можливостей української мови, прагнення укладачів нормалізувати мову, зробити її більш придатною для задоволення потреб суспільства в науковій сфері.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Гор** Горещький П.Й. Словник термінів педагогіки, психо-логії та шкільного адміністрування (проект). Відтворення видання 1928 року. Київ, 2008. 112 с.
- Євтимович** Московсько-український словник для військових. Київ : Друкарня Головної Шкільної Управи В. М., 1918. 128 с.
- РУМедГалин** Російсько-український медичний словник : матеріали до української медичної термінології / ред. комісія: проф. О. В. Корчак-Чепурківський (голова) та ін. ; упоряд. д-р мед. М. А. Галин; Київський губерніяльний відділ охорони народного здоров'я, Підрозділ медичної та санітарної просвіти. Київ, 1920. 144 с.
- СБТ** Паночіні С. Словник біологічної термінології. *Матеріали української термінології та номенклатури*. Т. IV. Харків : Радянська школа, 1931. 89 с.
- СМузТ** Словник музичної термінології (проект) / упор. Бабій А. та ін. Відтворене видання 1930 року. Київ, 2008. 110 с
- Шел** Шелудько І.М. Практичний словник виробничої термінології \ Відтворене видання 1931 року. Київ, 2008. 122 с.
- Якубські** Якубський О., Якубський С. Російсько-український словник військової термінології. Відтворене видання 1928 року. Мюнхен, 1993. 120 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бадалян Г. Місце пуризму як явища в сучасному суспільстві. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика*. 2020. С.8-14.
2. Богуславская В. В., Китанина Э. А. Идеологический пуризм в контексте патриотизма: социокультурный аспект. 2016. 14 с.
3. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Вентцель Т. В. Пуризм. *Большая советская энциклопедия*. В 30-ти т. ; изд-е 3-е. Т. 21. Проба – Ременсы. Москва : Изд-во «Советская энциклопедия», 1975. С. 230.
5. Голікова Н. М. Інноваційні тенденції в українській мові початку ХХІ століття. *Лексико-граматичні інновації у сучасних слов'янських мовах : Матеріали ІV Міжнародної наукової конференції (Дніпропетровськ, 9–10 квітня 2009 р.) / упор. Т. С. Пристайко. Дніпропетровськ : Пороги, 2009. С. 8-10.*
6. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення. Київ, 2000. 324 с.
7. Дзись Р. П. Пуристичні тенденції в процесі унормування української літературної мови : дис. ... канд. філол.наук : 10.02.01. Чернівці, 2008. 360 с.
8. Дзятко Дз. З. Беларуская матэматычная тэрміналогія: станаўленне, структура, функцыянаванне. 2009. 194 с.
9. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 283 с.
10. Єрмоленко С. Я. Пуризм. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 541.
11. Запрудскі С. М. Беларускі і чешскі моўны пуризм: агульнае і спецыфічнае. *Мовазнаўства. Літаратуразнаўства. Фалькларыстыка. ХІV Міжнародны з'езд славістаў (Охрыд, 2008) : Даклады беларускай дэлегацыі*. Мінск : Права і эканоміка, 2008. С. 65-78.

12. Караман С. О., Горошкіна О. М., Караман О. В., Попова Л. О. Українська мова. Профільний рівень : підручник. Харків : Ранок, 2018. 274 с.
13. Карікова Н. Мовний пуризм і ставлення до нього в українському мовознавстві. 20-х – поч. 30-х рр. XX ст. Харків, 2011. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/12987> (дата звернення 20.05.2022).
14. Коваль А. П. Культура української мови. Київ : Наукова думка, 1966. 192 с.
15. Козоріз І. С. Освітлення проблеми пуризму на прикладі української та німкської мов. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки*. 2014. Кн.2. С. 108-111.
16. Корнієць К. А. Мовний пуризм як суспільне явище в сучасній Туреччині. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2018. VI(42). С. 30-33.
17. Корнієць К. А. Поняття мовного пуризму та проблема номінації його проявів у турецькій мові. *Молодий вчений*. 2019. № 4.2 (68.2). С. 116-120.
18. Крамко Ю. Я. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. Том II. 1968. 350 с.
19. Кримець О. М. Пуристичні тенденції в сучасних термінознавчих студіях. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна Серія «Філологія»*. 2017. Вип. 77. С. 146-149.
20. Крукоўскі Н. І. Рускі лексічны ўплыў на сучасную беларускую літаратурную мову. 1958. 184 с.
21. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. Москва : Госиздат, 1960. 1882 с.
22. Приймак Д. М. Протистояння запозиченням у сучасному французькому термінотворенні: досвід для України. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2019. № 5. С. 115-121.

23. Пустовіт Л. О., Скопненко О. І., Сюта Г. М., Цимбалюк Т. І. Словник іншомовних слів. Київ : Довіра, 2000. С. 777.
24. Селігей П. О. Пуризм у термінології: український досвід на європейському тлі. *Мовознавство*. 2008. № 1. С. 49-66.
25. Тараненко О. О. Сучасні тенденції до перегляду нормативних засад української літературної мови і явище пуризму (на загальнослов'янському тлі). *Мовознавство*. 2008. № 2-3. С. 159-189.
26. Царьова І. В. Мова і термінологія наукових досліджень у юриспруденції. Дніпро : ДДУВС, 2019. 115 с.
27. Черемська О. С., Сухенко В. Г. Інноваційна лексика в добу політичних трансформацій: збагачення чи втрата ідентичності. Харків, 2015. С.237-252. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/96/2425/5201-1?inline=1> (дата звернення: 15.05.2022).
28. Шевельов Ю. Пуризм в українській мові. *Українські вісті*. 1996. 5 червня (№ 23). С. 5.
29. Шестакова С. О. Пуристичні тенденції в українському термінознавстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2016. №20. Том 1. С. 51-53.
30. Щebetун Д. Український мовний пуризм на європейському тлі. *Матеріали науково-практичної конференції студентства й наукової молоді*. Харків, 2016. С. 8-12.
31. Яковець Р. Український мовний пуризм на європейському тлі. *Вісник Львівського університету*. Вип. 34. Ч. II. 2004. С. 525.
32. Ярич М. В. Пуризм як одна зі сфер вираження концепту LANGUAGE//МОВА. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : збірник наукових праць. Серія 9 : Сучасні тенденції розвитку мов*. 2015. Вип. 13. С. 253-259.
33. Definition of purism : Merriam - Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/purism>(дата звернення 25.09.2022).

34. Die Definition von Purismus. Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute. URL: <https://www.dwds.de/wb/Purismus> (дата звернення 07.10.2022)
35. Die Definition von Purismus. Duden. URL: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Purismus> (дата звернення 07.10.2022)
36. Die Definition von Purismus. URL: <https://de.wiktionary.org/wiki/Purismus> (дата звернення 07.10.2022).
37. Die Definition von Purismus. Wiktionary, das freie Wörterbuch. URL: <https://de.wiktionary.org/wiki/Sprachreinigung> (дата звернення 07.10.2022)
38. Filipec J., Daneš F., Machač J., Mejstřík V. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost - s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Academia, 2003. 647 s.
39. Havránek B., Bělič J., Helcl M., Jedlička A. Slovník spisovného jazyka českého. Academia, Nakladatelství České akademie věd, 1989. 608 s.
40. Jelínek M. O Některých puristických tendencích v kultuře spisovné slovenštiny. Brno. 2015. 348 s.
41. Kačala J., Pisarčíková M., Považaj M. Krátky slovník slovenského jazyka. Veda, 2003. 985 s.
42. Kirkness A. Zur Sprachreinigung im Deutschen. 1789-1871. *Eine historische. Dokumentation.* 2010. Teil I. S. 29-40.
43. Kirkness A. Zur Sprachreinigung im Deutschen. 1789-1871. Eine historische. Dokumentation. 2011. Teil II. S. 34-52.
44. Neufeldt V., Sparks N. A. Webster's New World Dictionary. Pocket Star Books, 1995. 694 p.
45. Oxford Dictionary of Current English. Oxford University Press, Колектив авторів. 2006. 1104 p.
46. Petráčková V., Kraus J. A kolektiv Akademický slovník cizích slov. Akademia, 2001. 836 s.
47. Purism. Collins Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/purism> (дата звернення 28.09.2022).

48. Purism. Oxford Learner's Dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/purism?q=purism> (дата звернення 28.09.2022).

49. Purism. URL: <https://en.wiktionary.org/wiki/purism> (дата звернення 27.09.2022).

50. Thomas G. Towards A History of Modern Czech Purism: The Problem of Covert Germanisms. *Slavonic and East European review*. Vol. 74. 2014. № 3. PP. 401-420.

51. Wexler P. N. Purism and language: A Study in Modern Ukrainian and Belorussian Nationalism (1840-1967). *Language Science Monographs*. Bloomington, 1974. 468 s.

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, _____, студент __ курсу заочної) форми навчання філологічного факультету, спеціальності 035 “Філологія”, спеціалізації 035.01 “Українська мова та література”, освітньої програми “Українська мова та література”, адреса електронної пошти dj89ers@gmail.com, підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота магістра на тему “Явище мовного пуризму в словниках української мови першої третини ХХ століття” відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України “Про освіту”, зі змістом яких ознайомлений;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності в будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____
(студент) ініціали, прізвище

Дата _____ Підпис _____
(науковий керівник) ініціали, прізвище